

פרק ד'

הסיכונים והלימות ההון

במהלך פעילותם נחשפים הבנקים למגוון רחב של סיכונים – פיננסיים ואחרים. בין הסיכונים הפיננסיים: (א) סיכוני אשראי; (ב) סיכוני שוק (סיכוני ריבית, אינפלציה, שערי חליפין ומחירי מניות); (ג) סיכון נזילות. עם הסיכונים האחרים נמנים: (א) סיכון תפעולי; (ב) סיכון משפטי; (ג) סיכון תדמית. בפרק זה נתמקד בסיכונים הפיננסיים להם נחשפים הבנקים וננתח את השינויים בהלימות ההון, המשמשת ככרית לספיגת ההפסדים העלולים להיגרם לבנקים עם התממשות אותם סיכונים¹.

1. סיכון האשראי

סיכון האשראי הוא הסיכון העיקרי מבין הסיכונים הפיננסיים שהבנק נחשף להם במהלך פעילותו. בחלק זה ננתח את החשיפה לסיכון אשראי לפי שלושה קריטריונים עיקריים, המקובלים בספרות: (1) איכות האשראי; (2) היקף האשראי; (3) ריכוזיות האשראי או מידת הפיזור בתיק האשראי, לפי בחינות שונות (ענפי המשק ולווים)².

א. איכות תיק האשראי

(1) מדדים מקובלים לאיכות תיק האשראי

ההתאוששות הקלה יחסית בפעילות במשק טרם קיבלה ביטוי משמעותי במדדי איכות תיק האשראי. מדדים אלה משקפים את ההסתברות שלוה או קבוצת לווים לא יפרעו חלק מהתחייבויותיהם (קרן+ריבית) לבנקים במועד. אמנם נרשם שיפור קל ברוב המדדים של איכות תיק האשראי בשנת 2003 ביחס ל-2002 (פרט למדדים הקשורים לאשראי הבעייתי) אולם מדדים אלה עדיין גבוהים משמעותית בהשוואה לערכים שנרשמו בסוף שנות ה-90.

משקל האשראי שאינו נושא הכנסה בסך האשראי שבאחריות הקבוצה, הקשור חיובית להסתברות לגידול בהפרשות לחובות מסופקים בעתיד, שמר על ערכים דומים לאלו של 2002 ועמד על כ-2.6% (לוח ד'-1). יחס הגבוה בכנקודת אחוז מהיחס הממוצע בשנים 1998–2000 (לוח א'-3). התפתחות יחס זה בשנת 2003 לא הייתה אחידה

1 הנתונים המוצגים בפרק זה מבוססים על הדוחות הכספיים של חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות שפורסמו לציבור, אלא אם כן צוין אחרת.

2 במדידת סיכון האשראי, שלא כמו במדידת סיכוני השוק, אין גישה מקובלת ומשוכללת, אף שזהו הסיכון העיקרי לבנקים. בשנים האחרונות פותחו מודלים מתקדמים למדידת סיכוני האשראי, אך יישומם עדיין אינו נרחב. (ראו תיבה ד'-2 בסקירה לשנת 1998). ועדת באזל, בהוראותיה החדשות בדבר הלימות ההון (2004), מדגישה את החשיבות של פיתוח מודלים מתקדמים למדידת סיכון האשראי (ראה הרחבה בניתוח הלימות ההון בפרק זה).

בין הקבוצות הבנקאיות, ובולט הגידול החד באשראי שאינו נושא הכנסה בקבוצת "הפועלים" (גידול של כ-1.2 מיליארד שקל ב-2003) ובשיעורו מסך האשראי לציבור (לוח ד'-1 ולוח ד'-2). משקל האשראי הבעייתי בסך האשראי שבאחריות הקבוצה עלה בשנת 2003 והסתכם בכ-10.5% בסופה לעומת 10.1%, 9% ו-7% בשנים 2001, 2000 ו-2002 בהתאמה (לוח א'-3). עיקר הגידול באשראי הבעייתי ובמשקלו מהאשראי לציבור נרשם בקבוצות "הפועלים" ו"הבינלאומי" (לוח ד'-1 וד'-2).

לוח ד'-1

מדדים לאיכות תיק האשראי לציבור של חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות, 2001 עד 2003

חמש הקבוצות	הבינלאומי	המזרחי	הפועלים	דיסקונט	לאומי	השנה	
(אחוזים)							
67.3	63.1	63.1	72.7	58.0	69.2	2001	היחס שבין סך רכיבי הסיכון
67.5	65.6	65.3	71.5	57.1	70.1	2002	לסך הרכיבים ¹
66.9	65.4	64.5	71.1	58.0	68.5	2003	
9.0	6.6	7.6	8.4	10.9	10.0	2001	משקל האשראי הבעייתי
10.1	9.1	7.5	10.4	12.4	9.8	2002	בסך האשראי שבאחריות הקבוצה
10.5	12.3	7.7	11.3	11.7	9.8	2003	
0.85	0.91	0.53	0.68	1.33	0.93	2001	שיעור ההוצאה השנתית בגין ההפרשה
1.32	1.76	0.52	1.70	1.21	1.11	2002	לחובות מסופקים מסך האשראי
1.12	1.34	0.50	1.27	1.11	1.11	2003	
28.0	24.2	27.9	28.5	33.3	25.4	2001	היחס שבין יתרת ההפרשה לחובות מסופקים
30.1	28.8	29.7	30.2	33.0	28.8	2002	לאשראי הבעייתי בתוספת יתרת
32.6	25.6	31.9	33.3	36.6	31.7	2003	ההפרשה לחובות מסופקים
1.7	1.4	0.9	1.3	3.8	1.4	2001	משקל האשראי שאינו נושא הכנסה
2.5	2.9	1.7	2.1	3.9	2.3	2002	בסך האשראי שבאחריות הקבוצה
2.6	2.5	1.4	2.9	3.8	2.3	2003	

(1) סך רכיבי הסיכון חושב לפי הוראות המפקח על הבנקים לגבי יחס ההון המזערי. הוא כולל את האשראי המאזני ואת שווי ערך האשראי של הסעיפים החוץ-מאזניים.
המקור: דוחות כספיים לציבור.

השינויים באשראי הבעייתי לא היו אחידים בין הסעיפים השונים המרכיבים אשראי זה, הן בניתוח סך המערכת והן בניתוח לפי בנקים: עלייה נרשמה בחובות שאינם נושאים הכנסה, חובות שאורגנו מחדש וחובות בהשגחה מיוחדת. ירידות קלות יחסית נרשמו בחובות המיועדים לארגון מחדש ולחובות בפיגור זמני (לוח ד'-2). היחס שבין

לוח ד'-2
 התפלגות האשראי הבעייתי לרכיביו, חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות, 2001 עד 2003
 (מיליוני ש"ח, מחירי דצמבר 2003)

השנה	לאומי	הפועלים	דיסקונט	המזרחי	הבינלאומי	חמש הקבוצות
2001	2,416	2,386	2,805	527	711	8,845
2002	3,999	4,041	2,925	989	1,387	13,341
2003	3,845	5,290	2,872	807	1,119	13,933
2001	560	1,642	417	153	61	2,834
2002	831	1,376	539	101	31	2,878
2003	525	1,857	556	111	173	3,222
2001	88	797	3	63	20	970
2002	74	1,040	80	24	296	1,514
2003	81	935	39	21	399	1,475
2001	1,518	2,267	500	1,211	367	5,863
2002	1,306	3,190	714	1,281	837	7,328
2003	931	2,923	644	1,281	1,416	7,195
2001	12,035	8,304	4,333	2,483	2,150	29,305
2002	10,655	9,931	4,932	2,065	1,859	29,442
2003	11,120	9,760	4,850	2,329	2,513	30,572
2001	16,617	15,397	8,058	4,437	3,308	47,817
2002	16,865	19,578	9,190	4,460	4,410	54,503
2003	16,502	20,765	8,961	4,549	5,620	56,397

המקור: דוחות כספיים לציבור

ההוצאה השנתית בגין ההפרשה לחובות מסופקים לבין יתרת האשראי לציבור, ירד בחמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות מ-1.32% ב-2002 ל-1.12% ב-2003. אולם הוא עדיין גבוה משמעותית מהיחסים שנרשמו במערכת הבנקאות בסוף שנות ה-90 (0.54% בממוצע בשנים 1998–2000) (לוח ד'-1, לוח א'-3). הירידה הקלה בשיעור ההפרשה לחובות מסופקים ב-2003 הנה תוצאה של הירידה מהפרשות השיא לחובות מסופקים של כ-7.2 מיליארד שקל שנרשמו ב-2002 לכ-6 מיליארד שקל ב-2003 וקשורה, ולו חלקית, לשיפור הקל בפעילות הכלכלית. עיקר הירידה בהפרשות לחובות מסופקים נרשמה בקבוצת "הפועלים" (ירידה של כ-860 מיליון שקל בהשוואה לשנת 2002). השיעור הגבוה של ההפרשות לחובות מסופקים מיתרת האשראי לציבור בשלוש השנים

האחרונות משקף את האיכות הנמוכה של תיק האשראי בתקופה זו ונבע מהשפל הכלכלי העמוק שאפיין תקופה זו (דיאגרמה א'-7).

למרות ההפרשה השוטפת לחובות מסופקים, הגבוהה יחסית ב-2003, גדל היחס שבין יתרת ההפרשה לחובות מסופקים לאשראי הבעייתי (בתוספת יתרת ההפרשה לחובות מסופקים)³ בחמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות בכ-2.5 נקודות אחוז בלבד, והסתכם בכ-32.6% ב-2003 – תוצאת הגידול של היקף האשראי המסווג כבעייתי (לוח ד'-1 ולוח ד'-2).

היחס שבין סך רכיבי הסיכון (הנכסים המשוקללים בסיכון) לבין סך הרכיבים (לפני השקלול), המשקף את מידת הסיכון שבתמהיל הנכסים, ירד קלות מכ-67.5% ב-2002 לכ-66.9% ב-2003, אך הוא עדיין גבוה מהיחס הממוצע בשנים 1998–2000 (63.7%) (לוח ד'-1 ולוח א'-3). יחס האשראי⁴ לתוצר המקומי הגולמי, המבטא את כושר הפירעון של הלווים במשק (ככל שהיחס גבוה יותר איכות האשראי נמוכה יותר), ירד לראשונה זה כעשור (בו הוא עלה באופן מתמשך) בחמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות והסתכם בכ-1.08 ב-2003 לעומת יחס השיא של כ-1.11 שנרשם ב-2002 (דיאגרמה א'-4). אולם יחס זה של האשראי⁵ לתוצר ענף הבינוי והנדל"ן (ענף המהווה גורם סיכון אשראי מרכזי למערכת הבנקאית) שמר על ערכו משנת 2002 והסתכם בכ-1.54.⁶ התפתחות המדדים שתוארו לעיל מלמדת כי איכות תיק אשראי במערכת הבנקאות עדיין נמוכה, וזאת למרות שניכרים סימנים ראשוניים להתאוששות במשק. כמו כן קיים עדיין במערכת הבנקאות, גם בשנת 2003, פוטנציאל גבוה להתממשות סיכוני אשראי ולרישום הפסדים בעתיד.

(2) איכות תיק האשראי לפי ענפי המשק ומגזר משקי הבית⁷

ניצני ההתאוששות בפעילות במשק, טרם קיבלו ביטוי בשיפור משמעותי בכושר ההחזר של לוויים בענפי משק מרכזיים, ובפרט בענפים שמערכת הבנקאות חשופה להם במיוחד: ענפי התעשייה, ענף התקשורת ושירותי המחשב, ענף הבינוי והנדל"ן וענף בתי המלון, שירותי האוכל והארוחה. מגמה זו באה לידי ביטוי הן בגידול סיווג האשראי שניתנו לענפים אלה (פרט לענף

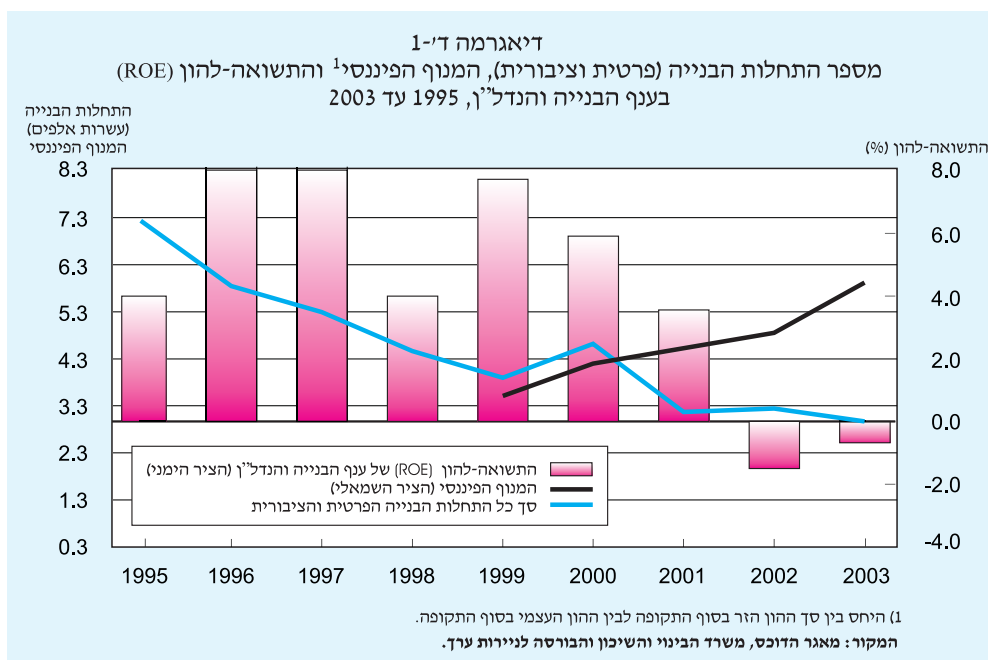
3 יחס זה מודד את מידת הערכת הבנק לגבי הפסדי האשראי הצפויים לו (כפי שקיבלו ביטוי בדוח רווח והפסד בעבר ובהווה) יחסית להיקף תיק האשראי שסווג על ידו כבעייתי. יחס גבוה משקף פוטנציאל נמוך יותר להערכת הפסדים עתידית נוספת מתיק האשראי הבעייתי של הבנק. לאור זאת עליה ביחס מבטאת ירידה בסיכון האשראי.

4 האשראי המאזני בלבד.

5 כולל האשראי החוץ מאוני.

6 יחס האשראי לתוצר בענף הבינוי והנדל"ן גבוה מהיחסים המתקבלים בענפי המשק השונים מאחר שבענף זה אין התאמה מלאה בין נתוני האשראי לנתוני התוצר. כך לדוגמא, פעילות של מתן אשראי ללקוח לרכישת מבנה תעשייה או מסחר (אשר נבנה בעבר) לצורך השכרתו לצד שלישי, תקבל ביטוי משמעותי בנתוני האשראי של ענף הבינוי והנדל"ן בתקופת הרכישה במלא ערך האשראי שנלקח אך לא תקבל ביטוי בשינוי משמעותי בנתוני התוצר של הענף. לאור זאת יש להתייחס לשינויים על פני זמן ביחס האשראי לתוצר ענף הבינוי והנדל"ן ולא לערכו האבסולוטי של היחס.

7 ניתוח מדדי הפעילות של ענפי המשק מבוסס על נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נתוני מחלקת המחקר בבנק ישראל ועיבודי יחידת המחקר בפיקוח על הבנקים בבנק ישראל.

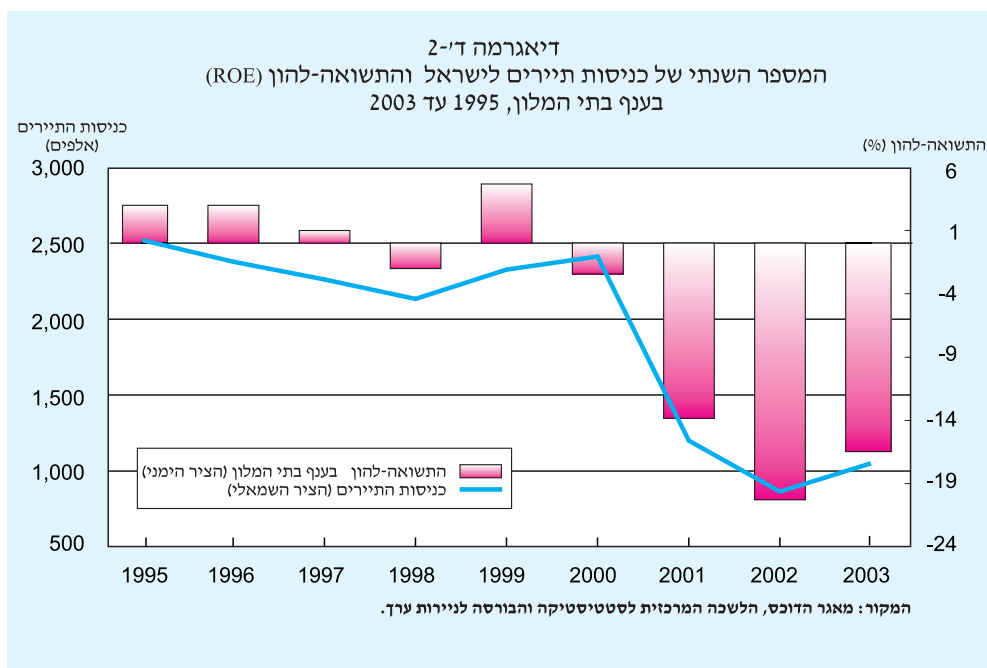
התקשורת ולשירותי המחשב) כאשראי בעייתי והן בעלייה במשקלם של סוגי אשראי בעייתיים אלה בסך האשראי בענף. ביחס ההפרשה לחובות מסופקים מסך האשראי לציבור נרשמה אמנם ירידה ברוב הענפים. אולם יחס זה עדיין גבוה משמעותית בענפים אלה מהיחס שנרשם בסוף שנות ה-90, והירידה ביחס הנה תוצאה של ירידה בהפרשות לחובות מסופקים ב-2003 לאחר הפרשות השיא שנרשמו בכל אחד מענפים אלה בשנת 2002. כמו כן ירד יחס האשראי לתוצר בענפים אלה בשנת 2003 (לוח ד'-4). תוצאה של צמצום האשראי לציבור בשילוב עם שיפור בנתוני התוצר בענפים אלה בהשוואה ל-2002. אולם, יחסים אלה עדיין גבוהים ומלמדים על סיכון האשראי הגבוה בענפים אלה. ענף הבנייה והנדל"ן, שריכוז כ-16% מהיקף האשראי שנתנה מערכת הבנקאות, נותר בקיפאון הנמשך בשנה השישית ברציפות. תוצר הענף הבנייה לבדו (המהווה כ-76% מתוצר ענף הבנייה והנדל"ן) הצטמצם בשנת 2003 בכ-4%, ומשקלו בתוצר העסקי במשק ירד לשיעור נמוך מכ-8%. תפוקת ענף הבנייה ירדה בכ-5%. הירידה בתפוקת הענף כללה ירידה בבנייה למגורים (-4%) וירידה בבנייה לענפי המשק (-9.4%). עם זאת, בבנייה הביטחונית היה גידול ניכר (38%) שנבע בעיקר מבניית גדר ההפרדה⁹. בהתחלות הבנייה (למגורים) נרשמו אף ירידות חדות יותר (דיאגרמה ד'-1). הקיפאון בענף השתקף גם בתוצאות העסקיות של חברות הבנייה הציבוריות. בקרב 106 חברות

8 תפוקת ענף הבנייה שווה על פי זהות של החשבונאות הלאומית להשקעה בבנייה ומחושבת על ידי הכפלת המחיר הממוצע למטר רבוע בשטח הבניין שנבנה באותה תקופה. תוצר ענף הבנייה נגזר מתפוקת הענף בניכוי קניות הביניים הנאמדות בעזרת לוחות תשומה תפוקה. תפוקת ענף הבנייה הנה המדד העדכני והמקובל יותר לניתוח פעילות ענף הבנייה.

9 מקור: דו"ח בנק ישראל לשנת 2003.

נרשם ב־2003 הפסד ענפי של כ־80 מיליון שקל, כאשר רק 45 חברות דיווחו על רווח בשנה זו. התשואה להון של החברות הציבוריות הפועלות בענף הסתכמה בשיעור שלילי של כ־1%. המנוף הפיננסי הממוצע של הענף נמצא מספר שנים במגמת עלייה והגיע ב־2003 לרמות גבוהות למדי (גם ברמה יחסית וגם בהשוואה לענפי משק אחרים (דיאגרמה ד'–1). מגמת העלייה בסיכון הענף התבטאה גם במספר הרב של חברות בנייה שהוגשו נגדן צווי פירוק. נתונים אלה מלמדים על סיכון אשראי גבוה יחסית בענף הבנייה והנדל"ן, שקיבל ביטוי בעלייה במשקל האשראי הבעייתי לענף, בסך האשראי בענף, מכ־11.9% בשנת 2002 לכ־13% ב־2003 (לוח ד'–3). יחס האשראי לתוצר הענף שמר על ערכו משנת 2002 והסתכם בכ־4.54 (לוח ד'–4). יחס ההפרשה לחובות מסופקים בענף לסך האשראי בענף עמד על כ־0.95%, בדומה לערך שהתקבל ב־2002, וזאת למרות הירידה בהפרשות לחובות מסופקים בכ־1.2 מיליארד שקל בסך המערכת בשנת 2003 (לוח ד'–3).

בענף בתי המלון שירותי אוכל והארחה נרשמה פגיעה חמורה בפעילות בשנים האחרונות, בעיקר כתוצאה מאירועים ביטחוניים בישראל ובעולם. בשנת 2003 התשואה להון בענף זה הייתה שלילית, בשיעור של כ־16% (דיאגרמה ד'–2). להתפתחויות בענף הייתה השפעה שלילית וישירה על החברות הפועלות בו אך קיימת גם השפעה עקיפה על ענפים הנלווים אליו, כגון הובלה, שירותים עסקיים ומסחר. ברבעון הראשון של שנת 2003 הגיע השפל בענף לשיאו בעיקר בשל התערעורת המצב הביטחוני בישראל והמערכה הצבאית בעיראק. לאחר סיום המלחמה בעיראק הסתמן שיפור מסוים בענף התיירות, שהתבטא בעלייה במספר הכניסות של תיירים לישראל ובתשואה להון של החברות המובילות בענף (דיאגרמה ד'–2).

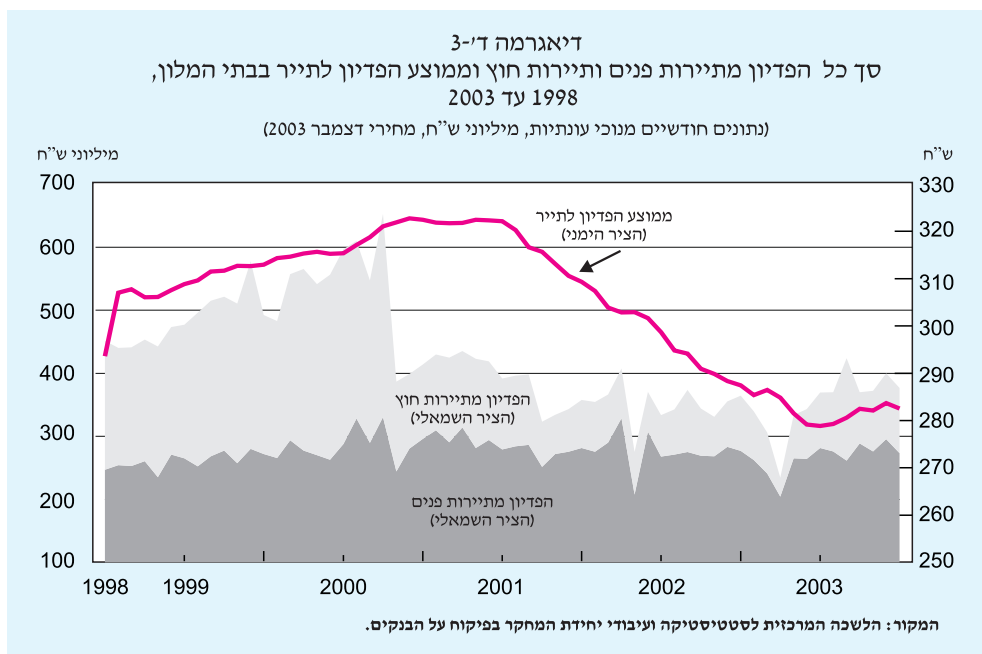
3-ד' לוח

התפלגות האשראי לפני ענפי המשק, חמש התכוצות הבנקאיות הגדולות, 2002 ו-2003

שיעור התוצאה ברוך ההפשה לזכויות המפיקים בסך האשראי	התוצאה השנתית ברוך ההפשה הספציפית לזכויות מפיקים	האשראי הבנייתית				השינויים				ענפי המשק		
		משקל בסך האשראי		יתרה		התפלגות יתרת		ביתרת				
		2003	2002	2003	2002	2003	2002	2003	2002			
(אחוזים)	(מיליוני ש"ח)	(אחוזים)	(אחוזים)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	(אחוזים)	(אחוזים)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח) ²	(מיליוני ש"ח)		
1.15	0.85	64	51	17.3	19.9	958	1,190	0.7	0.7	-435	5,546	5,981
1.28	1.35	1,312	1,452	10.5	9.5	10,758	10,191	13.0	13.5	-5,063	102,728	107,791
0.95	0.94	1,226	1,252	13.0	11.9	16,686	15,920	16.3	16.7	-4,859	128,547	133,406
0.10	0.07	8	6	1.3	1.5	104	136	1.0	1.1	-1,423	7,741	9,164
0.97	0.69	514	379	7.5	7.2	4,007	3,957	6.7	6.9	-2,066	53,084	55,150
2.99	3.26	429	485	39.5	37.5	5,669	5,575	1.8	1.9	-512	14,363	14,875
0.22	0.43	37	81	3.0	2.1	521	398	2.2	2.4	-1,607	17,205	18,812
1.83	5.03	507	1,661	18.7	22.5	5,185	7,412	3.5	4.1	-5,333	27,675	33,008
0.56	0.57	314	350	6.5	5.3	3,673	3,202	7.1	7.6	-4,598	56,336	60,934
0.83	0.74	206	161	5.9	6.3	1,464	1,362	3.2	2.7	3,314	24,935	21,621
0.70	0.31	149	66	8.2	7.7	1,760	1,646	2.7	2.7	22	21,394	21,372
0.40	0.29	827	584	3.9	3.7	8,016	7,301	26.2	25.0	7,608	207,094	199,486
0.34	0.25	323	238	4.1	3.4	3,836	3,162	11.9	11.7	570	94,119	93,549
0.45	0.33	504	346	3.7	3.9	4,180	4,139	14.3	13.3	7,038	112,975	105,937
0.25	0.42	310	501	2.1	2.0	2,595	2,376	15.5	14.7	4,490	122,402	117,912
0.75	0.88	5,903	7,029	7.78	7.6	61,396	60,666	100	100	-10,462	789,050	799,512
0.01	0.00	1	0	4.2	4.0	438	402	1.33	1.26	450	10,521	10,071
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												
סך הכול												

למרות השיפור הניכר שנרשם בפעילות הענף ב־2003, רמת הפעילות בענף עדיין נמוכה בהרבה מזו שאפיינה אותו לפני פרוץ האינתיפאדה ב־2001. כך למשל, מספר כניסות התיירים מחו"ל ב־2003 (כמיליון איש) נמוך בכ־11% משנת 2001 ובכ־55% משנת 2000, שהייתה שנת שיא בתיירות (דיאגרמה ד'–2). התפתחויות אלו באו לידי ביטוי גם בתוצאות העסקיות של החברות הציבוריות הפועלות בתחום התיירות הנכנסת והן רשמו הפסד כולל של 274 מיליון שקל. אינדיקטור נוסף למשבר השורר בענף בתי המלון והארוחה הוא ירידתו החדה של הפדיון הממוצע ללינה. התפתחות שלילית זו משתקפת אף בפגיעה בתזרים המזומנים ובפדיון בתי המלון. ירידת מחירי האירוח בכ־3.3% לא הביאה לגידול משמעותי בביקוש המקומי, וייתכן שחלקו הוסט לחו"ל. בסיכום שנתי ירד התוצר הענפי בכ־0.5%, והפדיון הענפי הצטמצם בכ־3.1% (דיאגרמה ד'–3).

ההתפתחויות השליליות בפעילות הענף שתוארו לעיל הביאו לגידול במשקל האשראי הבעייתי בענף בסך האשראי בענף מכ־37.5% ב־2002 לערך שיא של כ־39.5% בשנת 2003 (לוח ד'–3). יחס ההפרשה לחובות מסופקים בסך האשראי ירד אמנם מ־3.26% בשנת 2002 ל־3% ב־2003, אך הוא עדיין הגבוה ביותר מבין כל ענפי המשק (לוח ד'–3). ירידה קלה נרשמה גם ביחס האשראי לתוצר מ־1.99 ב־2002 ל־1.93 ב־2003. אולם יחס זה היה השני בגודלו מבין כל ענפי המשק. ההתפתחויות ביחסים אלה בשנים האחרונות וההתפתחויות בכושר ההחזר של ענף זה, כפי שנסקרו לעיל, מלמדות כי בראייה ארוכת טווח ובהשוואה לענפים אחרים, כושר ההחזר בענף בתי המלון, שירותי האוכל והארוחה הינו נמוך יחסית, גם בשנת 2003. עדות לכך מתקבלת מניתוח האיכות היחסית של האשראי בענפי המשק, כפי שנמדדת על ידי שני היחסים

הבאים: (א) היחס שבין משקל האשראי הבעייתי בענף בסך האשראי הבעייתי לבין משקל האשראי בענף בסך האשראי¹⁰. (ב) היחס שבין משקל ההפרשה הספציפית לחובות מסופקים בענף בסך ההפרשה לחובות מסופקים לבין משקלו של האשראי לענף זה בסך האשראי. בענף שירותי האוכל וההארכה בשנת 2003 היו יחסים אלה הגבוהים ביותר והסתכמו בכ-5.1 ו-4.0 בהתאמה (לוח ד-5).

לוח ד'-4
יחס האשראי¹ לתוצר הענפי, 1997 עד 2003

הענף	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
חקלאות	1.71	1.42	1.63	1.44	0.84	0.70	0.74
תעשייה	0.82	0.99	1.30	1.18	1.46	1.44	1.37
בינוי ונדל"ן	2.68	2.80	3.50	3.98	4.50	4.53	4.54
חשמל ומים	0.56	0.53	0.67	0.69	0.87	0.92	0.76
מסחר ושירותים	0.61	0.76	1.08	0.90	0.97	1.02	1.00
מסחר	0.89	1.04	1.20	1.21	1.31	1.32	1.26
שירותים	0.49	0.64	1.03	0.78	0.85	0.91	0.90
שירותי אוכל והארכה	1.19	1.39	1.69	1.70	1.96	1.99	1.93
שירותים פיננסיים	0.74	1.17	2.33	1.43	1.62	1.83	1.67
תקשורת ושירותי מחשב	0.37	0.65	0.92	1.01	1.11	1.04	0.83
תחבורה ואחסנה	0.45	0.51	0.85	0.81	0.80	0.84	0.78
סך הכול	0.98	1.13	1.45	1.45	1.60	1.62	1.51

1) האשראי כולל את האשראי החוץ-מאזני. שייכנו את נתוני האשראי הבנקאי לפילוח התוצר לפי ענפי המשק השונים, ולכן ייתכנו אי התאמות לעומת הלוחות האחרים.

המקור: דיווחים לפיקוח על הבנקים, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מאגר המידע של מחלקת המחקר בבנק ישראל ועיבודי יחידת המחקר בפיקוח על הבנקים.

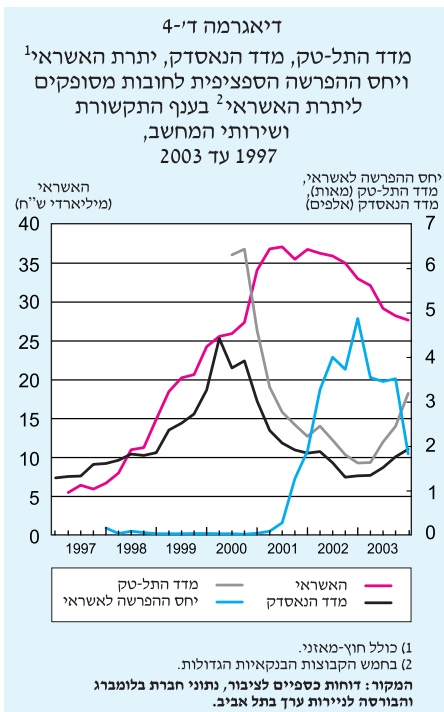
בענף התעשייה המרכזי כרבע מהתוצר העסקי נרשמה יציבות בפעילות בשנת 2003, לאחר ירידות חדות בשנתיים הקודמות. תוצר הענף ירד בכ-0.3% בלבד, ירידה המשקפת התפתחויות מנוגדות במכירות הענף לשווקים המקומיים ולשווקי חו"ל. היצוא התעשייתי גדל בכ-2% ומנגד קטנו המכירות לשוק המקומי בכ-1.6%. השיפור בתוצר הענף אירע במחצית השנייה של 2003, עקב שיפור בפעילות ענפי האלקטרוניקה¹¹, המהווים כיום כרבע מהתוצר התעשייתי וכשליש מהיצוא התעשייתי של המשק. רמת הסיכון בענף נשארה על כנה גם בשנת 2003, כפי שבא לידי ביטוי בדוחות הכספיים

10 כאשר יחס זה גבוה מ-1, משמע שממשקל האשראי הבעייתי בענף בסך האשראי הבעייתי גבוה ממשקל האשראי בענף בסך האשראי, ובמקרה זה איכות האשראי בענף נמוכה יחסית – ולהפך.

11 ענף זה כולל בסקירה זו רכיבים אלקטרוניים, ציוד תעשייתי לבקרה ולפיקוח, ציוד רפואי מדעי וציוד תקשורת אלקטרוני.

של הבנקים: משקל האשראי הבעייתי מסך האשראי לציבור בענף התעשייה עלה מכ-9.5% בשנת 2002 לכ-10.5% ב-2003 (לוח ד'-3). ירידות קלות נרשמו ביחס האשראי לתוצר וביחס ההפרשה לחובות מסופקים בסך האשראי בענף התעשייה אשר הסתכמו בכ-1.37% ו-1.28% בהתאמה בשנת 2003. (לוח ד'-3 ולוח ד'-4).

בענף התקשורת ושירותי המחשב נרשם גידול בפעילות בשנת 2003. תוצר¹² הענף גדל בכ-4.6% לעומת ירידה של 3.8% בשנת 2002. עיקר השיפור נרשם עקב העלייה בתוצר ענפי התקשורת (כולל דואר ובלדרות) אשר צמח בשיעור של כ-17.3% בשנת 2003, בעוד שבתוצר חברות ההזנק חלה ירידה בשיעור של כ-25.4%. העלייה בתוצר ענף התקשורת ושירותי המחשב נשענת על שיפורים טכנולוגיים והשקעות גדולות שנעשו בעבר. הגידול בתוצר הענף יחד עם העלייה במדדי הנאסד"ק והתל טק, הביאו לשיפור במספר מדדים לאיכות האשראי של ענף זה. ירידה נרשמה בהפרשות לחובות מסופקים ובשיעורם מסך האשראי מכ-5.03% בשנת 2002 לכ-1.83% בשנת 2003 (דיאגרמה ד'-4). הירידה בהפרשות לחובות מסופקים בשנת 2003 הושפעה גם מהפרשות השיא שנרשמו בענף זה בשנת 2002 בעיקר בקרב הלווים הגדולים בענף. יחס האשראי לתוצר ירד מכ-1.04 בשנת 2002 לכ-0.83 ב-2003, תוצאה משולבת של ירידה חדה, בשנת 2003, באשראי לענף (בשיעור של כ-16.2%) ועלייה בתוצר הענף (בשיעור של כ-4.6% כאמור) (לוח ד'-3 וד'-4). נרשמה גם ירידה במשקל האשראי הבעייתי בסך האשראי בענף מכ-22.5% בשנת 2002 לכ-18.7% בשנת 2003 (לוח ד'-3). עיקר הירידה באשראי הבעייתי ניתן

¹² בחישוב תוצר הענף התקשורת ושירותי המחשב נכללים נתוני ענפי התקשורת, הדואר והבלדרות, מחקר ופיתוח, שירותי המחשב וחברות ההזנק.

5-ד' לוח
 התפלגות האשראי הבעייתי וההפרשה הספציפית לחובות מטופקים ביחס להתפלגות האשראי לפי ענפי המשיק, המוש הקבוצות הבנקאיות הגדולות, 2002 ו-2003

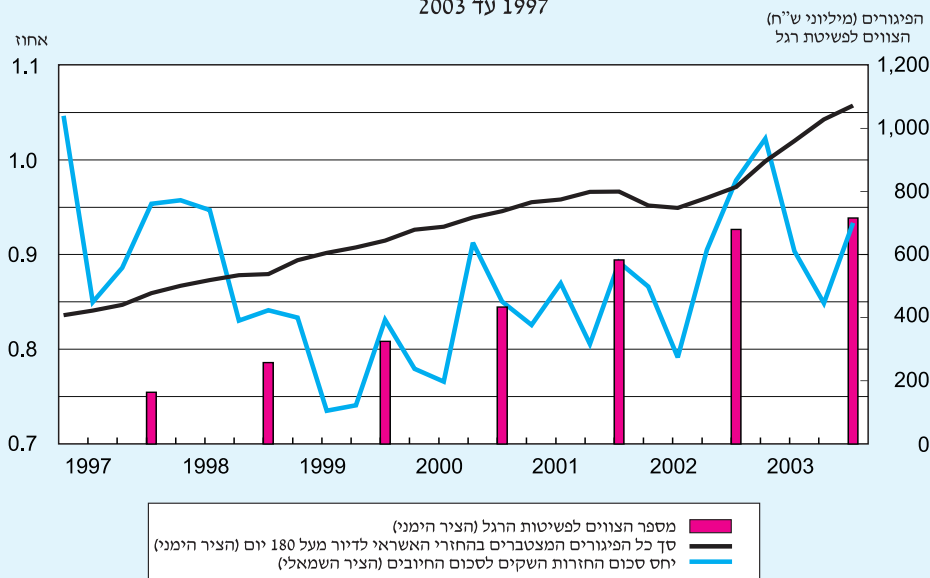
ענפי המשיק	התפלגות האשראי הבעייתי				התפלגות ההפרשה				התפלגות האשראי הבעייתי			
	התפלגות האשראי הבעייתי		ביחס להתפלגות האשראי		התפלגות ההפרשה		התפלגות האשראי הבעייתי		התפלגות האשראי הבעייתי		התפלגות האשראי הבעייתי	
	2002	2003	2002	2003	2002	2003	2002	2003	2002	2003	2002	2003
הקלאות	0.7	0.7	1.6	2.0	0.7	1.1	0.7	1.6	2.0	0.7	1.6	2.0
תעשייה	13.5	13.0	17.5	16.8	20.7	22.2	17.5	16.8	20.7	22.2	17.5	16.8
בינוי ונדל"ך ²	16.7	16.3	27.2	26.2	17.8	20.8	27.2	26.2	17.8	20.8	27.2	26.2
חשבול וזים	1.1	1.0	0.2	0.2	0.1	0.1	0.2	0.2	0.1	0.1	0.2	0.2
מסחר	6.9	6.7	6.5	6.5	5.4	8.7	6.5	6.5	5.4	8.7	6.5	6.5
בתי מלון, שירותי אוכל והארחא	1.9	1.8	9.2	9.2	6.9	7.3	9.2	9.2	6.9	7.3	9.2	9.2
תחבורה ואחסנה	2.4	2.2	0.8	0.7	1.2	0.6	0.8	0.7	1.2	0.6	0.8	0.7
תקשורת ושירותי מחשב	4.1	3.5	8.4	12.2	23.6	8.6	8.4	12.2	23.6	8.6	8.4	12.2
שירותים פיננסיים	7.6	7.1	5.3	5.3	5.0	5.3	6.0	5.3	5.0	5.3	6.0	5.3
שירותים עסקיים אחרים	2.7	3.2	2.4	2.2	2.3	3.5	2.4	2.2	2.3	3.5	2.4	2.2
שירותים ציבוריים וקהילתיים	2.7	2.7	2.9	2.7	0.9	2.5	2.9	2.7	0.9	2.5	2.9	2.7
אנשים פרטיים	25.0	26.2	13.1	12.0	8.3	14.0	13.1	12.0	8.3	14.0	13.1	12.0
מזה: הלוואות לדירור	11.7	11.9	6.2	5.2	3.4	5.5	6.2	5.2	3.4	5.5	6.2	5.2
מזה: הלוואות שלא לדירור	13.3	14.3	6.8	6.8	4.9	8.5	6.8	6.8	4.9	8.5	6.8	6.8
בגין פעילות לזרים בחו"ל	14.7	15.5	4.2	3.9	7.1	5.3	4.2	3.9	7.1	5.3	4.2	3.9
סך הכול	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
רשיות מקוצרות	1.2	1.3	0.7	0.6	0.0	0.0	0.7	0.6	0.0	0.0	0.0	0.0

(1) כוללת את יתרת האשראי לציבור, את התקצות באיגרות חוב של הציבור ואת שווה ערך האשראי של סעיפים חוץ-מאזניים.
 (2) נתוני הענף אינם מתחשבים בהתאם להיכיונות הענפית.

המקור: דוחות כספיים לציבור.

דיאגרמה ד'-6

הפיגורים המצטברים בהחזרי האשראי לדיר מעל 180 יום, יחס סכום החזרות השקים לסכום החיובים, ומספר הצווים לפשיטות רגל, 1997 עד 2003

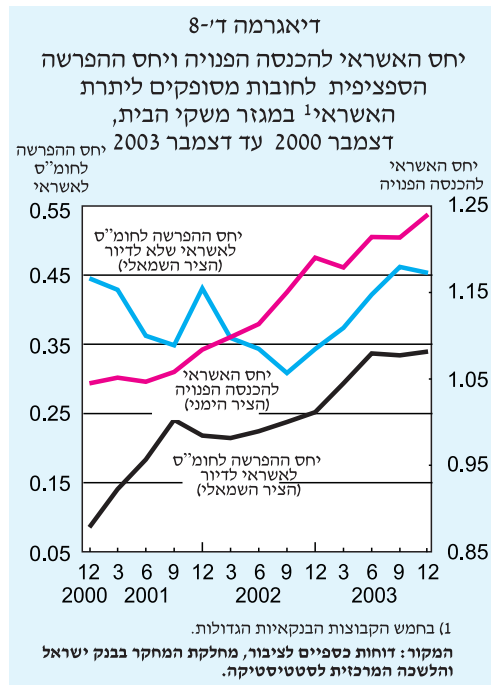
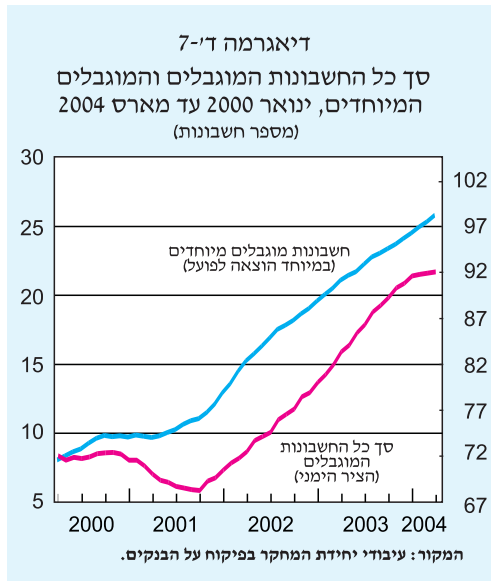

המקור: האפוסטרוסוס הכללי, דוחות כספיים לציבור ועיבודי יחידת המחקר בפקוח על הבנקים.

לזקוף לשינוי בסיווגו של האשראי שניתן לצורך רכישת מניות בסך של כ-2.5 מיליארד שקל, מסעיף "אשראי לציבור" לסעיף "ני"ע". אולם גם כך משקל האשראי הבעייתי בסך האשראי בענף הוא עדיין גבוה בהשוואה לענפים אחרים ומלמד על סיכון אשראי גבוה יחסית גם בענף זה (לוח ד'-3 וד'-5).

מגזר משקי הבית מאופיין בפיזור רחב של הלווים ובמתאם נמוך יחסית ביניהם. לפיכך, סיכון האשראי במגזר זה צפוי להיות נמוך יחסית לענפי המשק השונים. מאפיינים אלה, בשילוב עם הפגיעה הקשה בכושר ההחזר של ענפי משק מרכזיים בשנתיים הקודמות, הביאו לגידול באשראי שניתן למגזר משקי הבית בכל אחת מחמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות בשנת 2003 (עלייה בשיעור כולל של כ-3.8%). זאת לעומת הירידות שנרשמו באשראי שניתן לרוב ענפי המשק (לוח ד'-3). אולם חשוב להדגיש שבשנת 2003 נרשמה ירידה באיכות תיק האשראי של מגזר משקי הבית. המשך העלייה בשיעור האבטלה לשיא של 10.9% בסוף 2003, יחד עם השכר הריאלי הנמוך שנרשם בשנה זו בהשוואה ל-2002, הביאו להמשך ההרעה במספר מדדים המשפיעים על כושר ההחזר של משקי הבית בשנת 2003 ובהם: עלייה במספר הלקוחות שחשבוניותיהם הוגבלו (בעיקר עקב הוצאה לפועל), עלייה במספר הצווים לפשיטות רגל של משקי הבית, עלייה ביחס שבין סכום החזרות שקים (מסיבות של חוסר כיסוי מספיק) לסכום החיובים באמצעות שקים ועלייה בפיגורים המצטברים בהחזרי אשראי לדיר (דיאגרמות ד'-5, ד'-6 וד'-7).

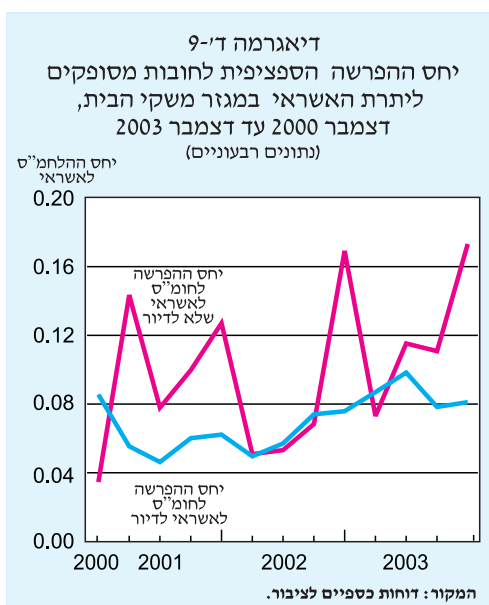
העלייה בסיכון האשראי למגזר משקי הבית קיבלה ביטוי בעלייה ביחס האשראי להכנסה הפנויה של משקי הבית (דיאגרמה ד'-8). כמו כן, העלייה בסיכון האשראי של מגזר זה קיבלה לראשונה, מאז תחילתו של השפל הכלכלי שפקד את המשק בסוף שנת 2000, ביטוי בגידול ההפרשות של הקבוצות הבנקאיות הגדולות. יחס ההפרשה לחומ"ס מסך האשראי במגזר עלה מכ-0.29% בשנת 2002 לכ-0.4% ב-2003 (לוח ד'-3). העלייה נרשמה הן ביחס ההפרשה לחומ"ס מסך האשראי שניתן למטרות דיור והן ביחס ההפרשה לחומ"ס מסך האשראי שלא למטרות דיור (דיאגרמה ד'-8). אולם, מהנתונים עולה גם כי ההפרשה לחומ"ס במגזר משקי הבית, שלא למטרות דיור, ושיעורה מסך האשראי, מאופיינים בתנודיות רבה בין הרבעונים השונים של השנה. מגמה זו כוללת הפרשות גבוהות יחסית ברבעון האחרון של השנה, על אף שכושר ההחזר במגזר זה אינו מאופיין בעונתיות וגם הפיזור הרב של ההלוואות לא אמור ליצור תנודיות בהפרשות (דיאגרמה ד'-9). בנוסף, העלייה בסיכון האשראי של מגזר משקי הבית לא השתקפה בדוחות הכספיים של הקבוצות בסיווג אשראי בעייתי בגין מגזר זה. נרשמה עלייה קלה בלבד במשקל האשראי הבעייתי בסך האשראי במגזר, מכ-3.7% בשנת 2002 לכ-3.9% ב-2003, כאשר עיקר הגידול בסיווג האשראי כבעייתי נרשם בגין האשראי שניתן למטרות דיור (לוח ד'-3). עלייה זו נגזרת בעיקרה מהגידול

בפיגורים בהחזרי האשראי שניתנו למטרות דיור ואינה ניתנת לשיקול הדעת של הנהלות הבנקים. הפיקוח על הבנקים נותן דגש בערוצי פעילות שונים להערכת מערכי הניהול, השליטה והבקרה על האשראי שניתן למשקי הבית, והאמצעים בהם

נוקטים הבנקים לאיתור חובות בעייתיים לצורך סיווגם ככאלה. במסגרת זו יטפל הפיקוח על הבנקים בחודשים הקרובים גם באפיון וביקורת המתודולוגיה שעל פיה הבנקים מתמודדים עם סיכון האשראי של מגזר זה.

בשנים 2002 ו-2003 חלה הרעה ניכרת באיתנותן הפיננסית של הרשויות המקומיות, והיא הביאה הן לפגיעה ניכרת בשירותים הניתנים ברשויות רבות והן בכושרן לפרוע את חובותיהן. התפתחויות אלה משפיעות על איכות תיק האשראי של הרשויות המקומיות ומנותחות בתיבה ד'-1.

תיבה ד'-1: איכות תיק האשראי ברשויות המקומיות.

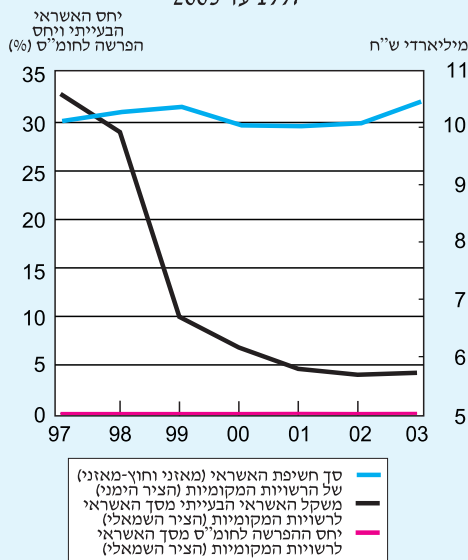
איתנותן הפיננסית של הרשויות המקומיות בישראל התאפיינה ב-20 השנים האחרונות במשברים חוזרים ונשנים שהתבטאו בפגיעה חמורה בשירותיהן ואילצו את הממשלה לכסות את גירעונותיהן ולהפעיל תכניות חירום חוזרות ונשנות להצלתם. גורם מרכזי למצבן הרעוע של הרשויות המקומיות עד אמצע שנות ה-90 היה העדר שקיפות תקציבית, זאת בשל חולשת מערכת ניהול החשבונות שלהם¹³. מאמצע שנות ה-90 נרשם שיפור בהתנהלות התקציבית של הרשויות המקומיות, זאת מבלי שנרשם גידול בהעברת תקציבים מהממשלה לרשויות. שיפור זה נבע בעיקר מאכיפה יעילה יותר של דרישות הדיווח הפיננסי, הקשחת מגבלת התקציב שהציבה הממשלה בפני הרשויות המקומיות וחיוזוק יכולתם של הבוחרים לעקוב אחר הניהול הפיננסי של הרשות המקומית במקום מגוריהם¹⁴. אולם בשנים 2002 ו-2003 חלה שוב הרעה ניכרת באיתנותן הפיננסית של הרשויות המקומיות, והיא הביאה לפגיעה ניכרת בשירותים ברשויות רבות, ובחלקן אף לבעיות נזילות ולאי עמידה בתשלומים שוטפים, כולל תשלומי שכר לעובדים במשך תקופה ממושכת. גורם מרכזי להרעה זו הנו הקיצוץ החד והפתאומי של תקציבי המדינה לרשויות המקומיות בכ-1.4 מיליארד שקל בשנת 2003¹⁵. חשוב להדגיש כי איתנותן הפיננסית של הרשויות המקומיות מושפעת

13 להרחבה בנושא זה ראו: ע' ברנדר (2003), "השפעת ביצוע התקציב על תוצאות הבחירות לרשויות המקומיות בישראל, 1989 עד 1997", סקר בנק ישראל 75, 113-136.

14 מקור: דוח בנק ישראל לשנת 2003 ו-ע' ברנדר (2003).

15 מקור: דוח בנק ישראל לשנת 2003.

דיאגרמה ד'-10
 יחס ההפרשה הספציפית לחובות מסופקים
 ומשקל האשראי הבעייתי מהאשראי לרשויות
 המקומיות, חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות,
 1997 עד 2003

המקור: דוחות כספיים לציבור.

לא רק מיכולתן לנהל את הוצאותיהן בצורה מושכלת ויעילה, אלא גם ובעיקר משינויים בשני מקורות ההכנסה העיקריים שלהן: הכנסות עצמיות הכוללות גביית ארנונה, מסים היטלים וכו' (60.6% מסך ההכנסות ב-2002) והכנסות מתקציבי הממשלה השונים, הכוללים השתתפות משרדי החינוך והרווחה ומענקי איזון (39.4% מסך ההכנסות ב-2002)¹⁶. נתונים אלה אינם אחידים בין הרשויות המקומיות שכן הרשויות בהן מתגוררת האוכלוסייה החלשה מבחינה כלכלית נסמכות יותר על מענקי האיזון, בעוד שחלקן של ההכנסות העצמיות ברשויות אלה נמוך יחסית. לכן, לקיצוצים בתקציבי הממשלה יש השפעה חזקה יותר דווקא על יכולתן של הרשויות החלשות לספק את השירותים הנדרשים ולעמוד בהחזרי האשראי בתקופה של קיצוצים בתקציבי הממשלה.

התפתחות תיק האשראי לרשויות המקומיות מלמדת על יציבות יחסית באשראי שניתן לרשויות המקומיות על ידי חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות בשנים 1997 עד 2002 (דיאגרמה ד'-10). בשנת 2003 נרשמה עלייה באשראי זה בחמש הקבוצות הבנקאיות. זוהי כאמור תוצאה של הירידה בתקציבי המדינה לרשויות המקומיות בשנה זו. באותה תקופה נרשמה עלייה מתמדת באשראי הניתן לרשויות המקומיות על ידי בנק אוצר השלטון המקומי. בשנת 2003 עמדה חשיפת האשראי¹⁷ של חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות לרשויות המקומיות על כ-10.5 מיליארד שקל (כ-1.3% מתיק האשראי) (לוח ד'-3), מתוכם כ-5.3 מיליארד שקל בקבוצת "הפועלים" (כ-1.9% מתיק האשראי) וכ-3.8 מיליארד שקל בקבוצת "לאומי" (כ-1.6% מתיק האשראי). לסכומים אלה יש להוסיף את יתרת האשראי של הרשויות המקומיות מבנק אוצר השלטון המקומי בסך של כ-2.3 מיליארדי שקל בשנת 2003. ההרעה באיתנות הפיננסית של הרשויות המקומיות לא קיבלה ביטוי בדוחות הכספיים של הבנקים בשנים האחרונות. משקל האשראי הבעייתי בסך האשראי לרשויות המקומיות נמצא במגמת ירידה מאז שנת 1997 – תוצאה של פירעון הלוואות במסגרת הסדרים קודמים לארגון

16 מקור: הצעת התקציב לשנת 2004, חוברת ה', משרד הפנים, אגף התקציבים, www.mof.gov.il

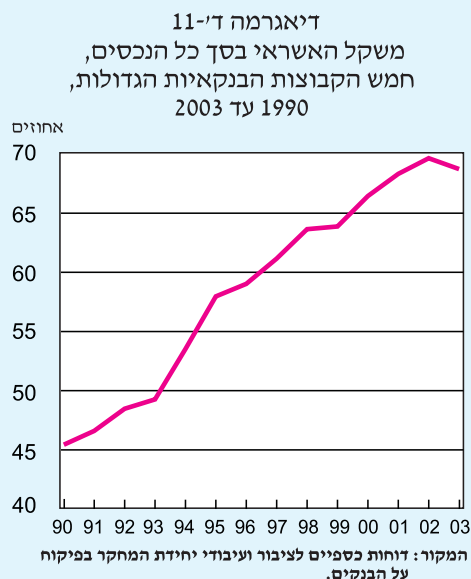
17 כולל שווה ערך אשראי של סעיפים חוץ מאזניים.

חובות הרשויות (הסדרים שנחתמו החל משנת 1989) (דיאגרמה ד'–10). כנגד אשראים אלה לא בוצעו כמעט הפרשות לחובות מסופקים – מדיניות שהעמידה את יחס ההפרשה לאשראי בגין מגזר זה על שיעורים אפסיים. סיבה אפשרית להפרשות האפסיות לחובות מסופקים וכן לסיווג הנמוך יחסית של אשראי בעייתי בגין סקטור זה הנה מערכת ביטחונות המאפשרת לבנקים לקזז ולשעבד הכנסות עצמיות של הרשויות המקומיות והעברות של הממשלה ולכן מאלצת את הרשויות לפרוע את חובותיהן כסדרם. ההרעה באיתנות הרשויות המקומיות, יחד עם מעשי חקיקה שהקטינו את יכולת הבנקים להסתמך על תקבולים מתקציבי ממשלה (המיועדים לתכניות הבראה, לתקציבי חינוך ופיתוח ולתשלום משכורות לעובדי רשויות מקומיות) כביטחונות לאשראי, עלולים לחייב סיווג יותר חובות כבעייתיים, ואולי אף לרשום הפרשות לחובות מסופקים בדוחות הכספיים של הבנקים בגין ענף זה.

ב. היקף תיק האשראי

(1) הפעילות המאזנית

בשנת 2003 הצטמצמה יתרת האשראי בחמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות בשיעור של כ-1.3% והסתכמה בכ-535 מיליארד שקל לוח ד'–6. זאת בהמשך לצמיחה חיובית בשיעור של כ-1.6% בלבד ב-2002 ולעומת צמיחה רב שנתית ממוצעת של כ-11.2% במהלך השנים 1994 עד 2001. התפתחות זו הביאה לראשונה זה עשור לירידה, אם כי קלה מאוד, במשקל האשראי בסך הנכסים של הקבוצות הבנקאיות מכ-69.6% בשנת 2002 לכ-68.7% ב-2003 (דיאגרמה ד'–11). נראה כי הצמצום באשראי לציבור הושפע השנה מירידה בהיצע, הנובע מהכרת הבנקים בעלייה המתמשכת באי הוודאות לגבי התפתחות כושר ההחזר של הלקוחות, הנגזר מהשפל שפוקד את המשק תקופה ארוכה. מדיניות זו התבטאה בהחמרת הקריטריונים למתן אשראי ובהקשחת מדיניות האשראי, על מנת לנפות את הלקוחות המסוכנים ולצמצם את החשיפה אליהם. הירידה בהיצע האשראי הושפעה גם ממדיניות מוצהרת מצד הנהלות הבנקים להשגת שיפור הלימות ההון שלהם.

לוח ד'-6

התפלגות האשראי לציבור לפי מגזרי הצמדה, חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות, 2002 ו-2003

השנה	הבנק	היתרות לסוף שנה				ההתפלגות			
		בדולרים של במטבעות		בדולרים של במטבעות		בדולרים של במטבעות		בדולרים של במטבעות	
		לא־צמוד	צמוד למדד	ארה"ב	אחרים	לא־צמוד	צמוד למדד	ארה"ב	אחרים
		(מיליוני ש"ח)				(אחוזים)			
2002	לאומי	50,132	55,035	52,746	13,848	29.2	32.0	30.7	8.1
2003		51,925	54,794	46,823	15,609	30.7	32.4	27.7	9.2
	שיעור השינוי (אחוזים)	3.6	-0.4	-11.2	12.7	-1.5			
2002	דיסקונט	24,564	19,857	25,842	4,071	33.0	26.7	34.8	5.5
2003		26,750	18,840	25,457	5,335	35.0	24.7	33.3	7.0
	שיעור השינוי (אחוזים)	8.9	-5.1	-1.5	31.0	2.8			
2002	הפועלים	54,527	61,716	58,767	13,076	29.0	32.8	31.2	7.0
2003		56,586	58,287	52,734	16,480	30.7	31.7	28.6	9.0
	שיעור השינוי (אחוזים)	3.8	-5.6	-10.3	26.0	-2.1			
2002	המזרחי	15,328	32,351	8,360	3,237	25.9	54.6	14.1	5.5
2003		15,285	31,049	8,955	4,142	25.7	52.2	15.1	7.0
	שיעור השינוי (אחוזים)	-0.3	-4.0	7.1	28.0	0.3			
2002	הבינלאומי	17,203	14,699	11,279	5,121	35.6	30.4	23.4	10.6
2003		16,636	14,087	9,993	4,789	36.5	30.9	21.9	10.5
	שיעור השינוי (אחוזים)	-3.3	-4.2	-11.4	-6.5	-5.6			
2002	חמש הקבוצות	161,754	183,658	156,994	39,353	29.9	33.9	29.0	7.3
2003		167,182	177,057	143,962	46,355	31.3	33.1	26.9	8.7
	שיעור השינוי (אחוזים)	3.4	-3.6	-8.3	17.8	-1.3			

(1) בתוספת זכויות של בעלי מניות חיצוניים.

המקור: דוחות כספיים לציבור.

(2) חשיפת האשראי בפעילות החוץ מאזנית

הפעילות החוץ-מאזנית כוללת שני סוגים עיקריים של עסקאות:

(א) עסקאות של מתן ערבויות והתחייבויות על ידי הבנק¹⁸. יתרת הערבויות וההתחייבויות האחרות של חמש הקבוצות הבנקאיות לא השתנתה בשנת 2003 והסתכמה בכ-233.7 מיליארד שקל (לוח ד'-7). העדר השינוי נבע משינויים מנוגדים בסעיפי הערבויות וההתחייבויות והושפע בעיקר מירידה בערבויות להבטחת אשראי, בערבויות לרוכשי דירות ובאשראי תעודות. ירידות אלה קוזזו על ידי העלייה "בהתחייבויות בלתי חוזרות למתן אשראי שאושר ולא ניתן". התפתחויות אלה הושפעו בדומה לפעילות המאזנית, מתגובת הבנקים לעלייה בסיכון ובאי הוודאות ומהמשך המיתון השורר בענף הבנייה ובעיקר בבנייה לדירור.

לוח ד'-7

התפלגות הערבויות וההתחייבויות האחרות של חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות, 2002 ו-2003

ההתפלגות		שיעור השינוי (לעומת התקופה הקודמת)		היתרות לסוף שנה	
2003	2002	2003	2002	2003	2002
(אחוזים)		(אחוזים)		(מיליוני ש"ח ¹)	
2.6	3.0	-11.5	6,182	6,986	אשראי תעודות
8.0	9.0	-10.8	18,794	21,060	ערבויות להבטחת אשראי
8.3	9.4	-11.0	19,429	21,830	ערבויות לרוכשי דירות
9.7	9.7	-0.7	22,595	22,744	ערבויות והתחייבויות אחרות
23.5	21.6	9.3	55,003	50,317	התחייבויות בלתי חוזרות למתן אשראי שאושר ולא ניתן
5.9	5.8	2.1	13,795	13,510	התחייבויות להוצאת ערבויות
5.7	5.5	4.1	13,288	12,760	התחייבויות בגין עסקאות פתוחות בכרטיסי אשראי
19.5	19.4	0.3	45,508	45,387	מסגרות חח"ד ומסגרות אשראי אחרות שלא נוצלו
16.7	16.6	0.6	39,097	38,866	מסגרות אשראי של כרטיסי אשראי שלא נוצלו
100.0	100.0	0.1	233,691	233,460	סך הכול

(1) במחירי דצמבר 2003.

המקור: דוחות כספיים לציבור.

18 פעילות שבה היתרה הנקובה מייצגת סיכון אשראי. עסקאות אלה הן: אשראי תעודות, ערבויות להבטחת אשראי, ערבויות לרוכשי דירות על פי חוק ערבות המכר, ערבויות והתחייבויות אחרות, התחייבויות בלתי חוזרות למתן אשראי שאושר ולא ניתן, התחייבויות להוצאת ערבויות, מסגרות חח"ד, מסגרות אשראי אחרות ומסגרות אשראי של כרטיסי אשראי שלא נוצלו.

(ב) פעילות במכשירים פיננסיים נגזרים¹⁹. עסקאות אלו כוללות חשיפה לסיכון אשראי בשל האפשרות שהצד הנגדי לעסקה לא יעמוד בהתחייבויותיו בגין אותן עסקאות עתידיות²⁰. היקף העסקאות העתידיות של חמש הקבוצות הבנקאיות, במונחי ערך נקוב, הסתכם בשנת 2003 בכ-727.4 מיליארד שקל (לוח ד'-8)²¹ וסיכון האשראי הכולל מהפעילות בנגזרים (חשיפת האשראי הנוכחית והפוטנציאלית לאחר שקלול בגין הצד הנגדי לעסקה) הסתכם בכ-28.9 מיליארד שקל.

לוח ד'-8
התפלגות היתרות (הערך הנקוב) במכשירים הפיננסיים הנגזרים,
חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות, דצמבר 2003¹

2003				
סך הכול	חוזים אחרים ²	חוזי מטבע	חוזי ריבית	
(מיליוני ש"ח) ³				
213,796	22,863	127,547	63,387	לאומי
65,858	6,909	48,850	10,099	דיסקונט
276,828	11,621	165,852	99,355	הפועלים
80,913	17,755	59,224	3,934	המזרחי
89,985	12,589	69,861	7,535	הבינלאומי
727,381	71,736	471,334	184,310	סך הכול

- (1) בשנת 2003 יושמה לראשונה הוראת המפקח על הבנקים בדבר מכשירים נגזרים ופעילויות גידור ולפיכך הנתונים אינם ברי השוואה לאלה של התקופה המקבילה אשתקד.
(2) חוזים בגין מניות, מדדי מניות, מק"ם עתידים וסחורות.
(3) במונחי קרן עיונית, במחירי דצמבר 2003.

המקור: דוחות כספיים לציבור.

19 פעילות שבה סיכון האשראי אינו מיוצג על ידי היתרה הנקובה: מועדיות (forwards), עתידיות (futures), עסקות החלף (swaps) ואופציות על שערי חליפין, שיעורי ריבית, מדדים, סחורות ועוד.
20 בהתממשות אירוע כזה ייאלץ הבנק לחזור לשוק ולהמיר את החוזים שכשלו בחוזים חלופיים, בתנאים נחותים מנקודת ראותו. מצב זה חושף את הבנק לסיכונים שוק, המתממשים כשמחירי הנכס הנגזר משתנים עקב שינוי בלתי צפוי במחירי נכס הבסיס או בגלל תנודה לא-צפויה של שיעורי הריבית, שערי החליפין, מדדי מניות שונים, מדד המחירים לצרכן וכו'.
21 בשנת 2003 יושמו לראשונה הוראות המפקח על הבנקים בדבר מכשירים נגזרים ופעילויות גידור ולפיכך הנתונים אינם ברי-השוואה לאלה של התקופה המקבילה ב-2002.

ג. ריכוזיות תיק האשראי

(1) ריכוזיות תיק האשראי לפי גודל הלווה

ברכוזיות תיק האשראי לפי גודל הלווה נרשם שיפור קל בחמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות ב-2003, כפי שבא לידי ביטוי בשינויים במספר מדדים: מדד ג'ני להתפלגות תיק האשראי לפי גודל הלווה²² ירד קלות בכל הקבוצות הבנקאיות ב-2003 והסתכם בכ-0.909 (לוח ד'-9). שיפור קל נרשם בריכוזיות האשראי בקרב הלווים "הגדולים": משקל האשראי שניתן ללווים שיתרת חבותם גדולה מ-35 מיליון שקל ירד בחמש הקבוצות הבנקאיות מכ-47.5% בשנת 2002 לכ-46.3% ב-2003. משקל האשראי שניתן ללווים שיתרת חבותם עולה על 5% מההון העצמי של הקבוצה²³ ירד בכל אחת מחמש הקבוצות הבנקאיות ב-2003 ואופיין בהבדלים ניכרים בין הקבוצות. בקבוצת "הבינלאומי", המאופיינת בריכוזיות גבוהה בקרב הלווים הגדולים, עמד יחס זה על כ-21.5% ואילו בקבוצת "לאומי" המאופיינת בריכוזיות נמוכה יחסית עמד יחס זה על כ-5.4% בלבד (לוח ד'-9). השיפור הקל בריכוזיות תיק האשראי לפי גודל הלווה ובעיקר בריכוזיות בקרב הלווים הגדולים, נבע השנה מהזירות שהפגינו הבנקים במתן אשראי, וכנראה, גם מהיערכותם ליישום השינויים בהוראת ניהול בנקאי תקין בנושא החמרת המגבלות על חבות של לווה וקבוצת לווים, שפורסמו בסוף 2003 (הוראה מספר 313). מדיניות זו הביאה בין שאר הגורמים האחרים לעצירת הגידול באשראי לציבור, בעיקר במגזר העסקי ובקרב קבוצות הלווים הגדולים. במקביל, כללה מדיניות זו גם גידול במשקל האשראי למשקי הבית, מגזר המאופיין בפיזור רחב של הלווים ובמתאם נמוך יחסית ביניהם. לפיכך סיכון האשראי במגזר זה הינו נמוך יחסית לסיכון האשראי במגזר העסקי (לוח ד'-3 וד'-5). אולם חשוב לציין שתֵּיק האשראי של הבנקים עדיין מאופיין בריכוזיות גבוהה בקרב הלווים הגדולים ובעיקר בקרב קבוצות הלווים הגדולות ביותר. כך, בשנת 2003 קיבלו כ-1% מהלווים כ-70% מהאשראי במערכת²⁴. חבות 6 קבוצות הלווים הגדולות במערכת עמדה על כ-81.6 מיליארדי שקל בשנת 2003 ומשקלן בסך האשראי²⁵ ובבסיס ההון של המערכת הבנקאית עמד על כ-10.1% ו-122.8% בהתאמה²⁶.

22 מדד זה משקף את אי השוויוניות (אחידות) בהתפלגות תיק האשראי הבנקאי ונמדד על ידי השטח שבין עקום ההתפלגות בפועל של תיק האשראי (אחוז האשראי המצטבר לאחוז הלווים המצטבר) לבין קו 45 המעלות המשקף התפלגות אשראי שוויונית. עליה במדד זה מלמדת על גידול בריכוזיות תיק האשראי לפי גודל הלווה.

23 בתוספת זכויות בעלי מניות חיצוניים.

24 נתון זה מתקבל מלוח ד'-10 עבור התפלגות הלווים המצטברת והתפלגות האשראי המצטברת החל ממדרגת האשראי ללווה מעל 1065 מיליון שקל. חשוב לציין שבלוח ד'-10 (המבוסס על הדוחות הכספיים לציבור של הבנקים) החל במדרגת אשראי של 7 מיליון שקל נערך המיון בשיטת איחוד ספציפי. עם זאת, מספר הלווים כנראה מוטה כלפי מעלה, משום שיתכן כי יש לווים אשר נרשמו במספר קבוצות, ואם כן, חיבור של הלווים בחמש הקבוצות הבנקאיות יוצר כפילות.

25 כולל סעיפים חוץ מאזניים.

26 מבוסס על נתונים המדווחים לפיקוח על הבנקים.

9-לוח
 מדרגים לריכוזיות תיק האשראי ליציבור של המש הקבוצות הבנקאיות הגדולות, 2002 ו־2003¹

השנה	לאומי	דיסקונט	הפועלים	המזרחי	הבינלאומי	חמש הקבוצות
הריכוזיות לפי ענפי המשק						
מדר הרפינדל (H) לריכוזיות ² האשראי	0.085	0.092	0.091	0.058	0.116	0.083
לפי ענפי המשק, כולל משקל מנגור משקל הבית	2003	0.084	0.092	0.057	0.104	0.081
משקל האשראי הניתן למנגור משקל הבית	2002	25.1	22.7	47.8	17.5	25.0
מסך תיק האשראי (אחוזים)	2003	26.1	23.8	48.7	20.4	26.2
מדר הרפינדל (H) לריכוזיות ³ האשראי	2002	0.151	0.152	0.212	0.170	0.147
לפי ענפי המשק (ריכוזיות התיק העסקי)	2003	0.153	0.159	0.215	0.165	0.149
הריכוזיות לפי גודל הלווה						
משקל האשראי שניתן ללווים שיתרת	2002	46.6	42.2	54.8	53.6	47.5
חבותם גדולה מ־35 מיליוני ש"ח (אחוזים)	2003	45.5	43.0	53.2	50.5	46.3
מדר ג'יני ⁴ לפיזור האשראי לפי גודל הלווה	2002	0.913	0.916	0.928	0.940	0.916
	2003	0.912	0.904	0.922	0.928	0.909
משקל האשראי שניתן ללווים "גדולים" (אחוזים)	2002	7.8	11.1	11.5	25.6	
(לווים שיתרת חבותם גדולה מ־5% מההון העצמי) ⁵	2003	5.4	8.7	10.2	21.5	

(1) על בסיס מאגרי הוויי־מאגרי.
 (2) מדר זה הוא סכום ריבועים של משקלות האשראי בענף מסוים (ללא מנגור משקל הבית).
 (3) מדר זה הוא סכום ריבועים של משקלות האשראי בענף מסוים (ללא מנגור משקל הבית).
 (4) מדר ג'יני משקף את אי־השוויוניות בהתפלגות האשראי לפי לוויים. (ראו הערה בנגר הפרקי).
 (5) בתוספת זכויות של בעלי מניות חיצוניים.
 המקור: דוחות סטטיים ליציבור.

לוח ד'10

התפלגות יתרות האשראי לציבור¹ לפי גודל הלווה בהמשך הקצוצות הנבטאות² המדוללות³ 2002 ו-2003

המשקל בסך חשבון הלוואות	יתרות		יתרות האשראי המוצעות		חשבון הלוואות		יתרות האשראי לצבור		אשראי ללווה ³
	2002	2003	2002	2003	2002	2003	2002	2003	
(אחוזים)	(אחוזים)		(אחוזים)		(אחוזים)		(אחוזים)		(אחוזים)
37.52	38.14	0.59	0.46	3	2	1,737,854	1,725,555	4,555	3,539
17.32	17.18	1.33	1.26	13	13	802,384	777,288	10,195	9,778
13.72	13.54	2.12	2.00	26	25	635,371	612,443	16,243	15,531
12.60	12.33	3.74	3.49	49	49	583,448	557,778	28,739	27,072
8.32	8.21	4.88	4.61	97	96	385,277	371,363	37,438	35,735
5.74	5.78	6.88	6.63	198	196	266,028	261,604	52,801	51,391
2.93	3.01	6.60	6.46	373	367	135,577	136,330	50,631	50,060
0.99	1.03	4.19	4.13	699	686	46,070	46,661	32,195	31,996
0.28	0.29	2.25	2.19	1,316	1,307	13,106	13,005	17,252	17,004
0.21	0.22	3.04	3.01	2,388	2,386	9,777	9,763	23,352	23,293
0.14	0.14	4.03	3.96	4,806	4,929	6,439	6,229	30,947	30,705
0.11	0.11	6.96	6.87	10,856	10,934	4,919	4,868	53,403	53,225
0.05	0.05	7.10	7.45	24,111	24,275	2,262	2,380	54,538	57,775
0.05	0.06	23.25	23.23	70,425	70,452	2,534	2,556	178,457	180,075
0.01	0.01	9.31	8.87	237,038	237,038	294	290	71,462	68,741
0.00	0.00	8.08	8.91	492,167	476,317	126	145	62,013	69,066
0.00	0.00	2.42	2.91	844,591	835,407	22	27	18,581	22,556
0.00	0.00	1.26	1.23	1,210,750	1,189,875	8	8	9,686	9,519
0.00	0.00	0.99	1.39	1,518,600	1,536,286	5	7	7,593	10,754
0.00	0.00	0.00	0.00	2,519,000	2,413,000	0	0	0	0
0.00	0.00	0.98	0.93	2,519,000	2,413,000	3	3	7,557	7,239
100.00	100.00	100.00	100.00	166	171	4,631,504	4,524,598	767,638	775,054

סך הכול

(1) כולל יתרת האשראי לציבור ושווה ערך האשראי הנכשירים פננטיים חוץ-מאנוניים, אשר חשבו בהתאם להגדרות לצורחישונו מנגלת החבות של הלווה, אינו כולל השקעה באגרות חוב של הציבור.

(2) התחנות במדוללות האשראי עד 7,100 אלפי ש"ח הם סיכום התחנות של כל חברה מאוחדת (אוחד) על בסיס שכבות (במדוללות האשראי, בערך שמעל 7,100 אלפי ש"ח חושבו נתוני האשראי ומספר הלוואות באמצעות סיכום האשראי של כל לוואה בכלל קבוצת הבנק (אוחד) ספציפי.

(3) במדוללות דצמבר 2003. המקור: דוחות כספיים לציבור.

(2) ריכוזיות תיק האשראי לפי ענפי משק

גם השנה נשמרה יציבות יחסית בריכוזיות תיק האשראי לפי ענפי המשק בחמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות. יציבות זו באה לידי ביטוי בהתפתחות במדד הרפינדל-הירשמן²⁷ (מדד-H) לריכוזיות תיק האשראי ולריכוזיות תיק האשראי העסקי (לוח ד'-9). ברמתו של מדד H לריכוזיות תיק האשראי²⁸ ניכרים הבדלים בין הקבוצות הבנקאיות – מכ-0.057 בקבוצת "המזרחי" עד כ-0.104 בקבוצת "הבינלאומי". רמתה הנמוכה יחסית של ריכוזיות תיק האשראי בקבוצת "המזרחי" נובעת מהמשקל הגבוה של האשראי למשקי הבית בתיק (48.7%), בעיקר עקב חלקן הגבוה של המשכנתאות בבנק "טפחות" מסך האשראי בקבוצה. לעומת זאת ריכוזיות התיק העסקי של קבוצה זו כפי שמחושבת על ידי מדד ^{29}H היא הגבוהה ביותר ועמדה ב-2003 על כ-0.215 (לוח ד'-9).

לסיכום, ניתן לומר כי סיכון האשראי בחמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות עדיין גבוה גם בשנת 2003. זאת מכיוון שניצני השיפור בפעילות הכלכלית טרם מצאו את ביטויים בשיפור משמעותי במדדים המקובלים למדידת איכות האשראי, ותיק האשראי של הבנקים עדיין מאופיין בריכוזיות גבוהה, לפי גודל הלווה, ובעיקר בריכוזיות גבוהה בקרב הלווים הגדולים וקבוצות הלווים. אולם ריכוזיות זו צפויה לרדת בשנים הבאות, עם העמקת היישום של השינויים בהוראת ניהול בנקאי תקין בנושא מגבלות על חבות של לווה וקבוצת לווים, שפורסמו בסוף 2003 (הוראה מספר 313). היערכותם של הבנקים ליישום הוראה זו הביאה כבר בשנת 2003 לירידה קלה בריכוזיות האשראי בקרב הלווים הגדולים. בריכוזיות האשראי לפי ענפי משק נשמרה היציבות. ריכוזיות זו מאופיינת בהבדלים ניכרים בין הקבוצות הבנקאיות.

2. סיכוני השוק (ריבית ובסיסי הצמדה)

החשיפה לסיכון שוק נבחנת בסקירה זו באמצעות מדד הערך הנתון לסיכון (Value at Risk), המשקף את ההפסד המרבי הצפוי לבנק, לאופק תכנון מסוים (בדרך כלל חודש) ולרמת מובהקות מסוימת (בדרך כלל 99%). מדד הערך הנתון לסיכון חושב בסקירה

27 מדד H מחושב כ- $H = \sum_{i=1}^n S_i$, כאשר S_i הוא משקל האשראי לענף i מסך האשראי, $n =$ מספר הענפים. כמו כן ניתן לכתוב אותו כ- $H = \sigma^2 \cdot n + \frac{1}{n} = \sum_{i=1}^n (S_i - \bar{S})^2 + \frac{1}{n}$ כאשר $\bar{S} =$ נתח האשראי

לענף הממוצע ו- $\sigma^2 =$ שונות נתחי השוק של האשראי בין ענפי המשק השונים. ככל שערך המדד נמוך יותר, ריכוזיות תיק האשראי נמוכה יותר, ולכן הסיכון מבחינה זו קטן יותר.

28 מדד (H) לריכוזיות תיק האשראי חושב כסכום הריבועים של משקלות האשראי בענף מסוים (ללא מגזר משקי הבית) בסך האשראי לציבור (כולל מגזר משקי הבית). זאת משום שמשקי הבית, שמשקלם בסך האשראי של חמש הקבוצות הבנקאיות עמד ב-2003 על כ-26.2%, מאופיינים בהטרוגניות גדולה מבחינת המצב הפיננסי של הלווים, ולכן אין מתאם גבוה ביניהם, לא בפעילות הכלכלית ולא בכוחר הפירעון, וספק אם ניתן להתייחס אליהם, בהקשר זה, כאל ענף משק.

29 ריכוזיות התיק העסקי נמדדה על ידי מדד (H), שחושב כסכום ריבועיהם של משקלות האשראי בענף מסוים (ללא מגזר משקי הבית) בסך האשראי לציבור (ללא מגזר משקי הבית).

זו עבור סיכוני הריבית בשלושת מגזרי ההצמדה (הלא צמוד, הצמוד למדד ומגזר המט"ח) וסיכוני בסיסי הצמדה (שערי חליפין ואינפלציה) באמצעות גישת התרחישים ההיסטוריים המבוססת על שתי הנחות עיקריות: (1) שימוש בנתונים היסטוריים מחמש השנים הקודמות³⁰; (2) אי התחשבות במתאמים שבין השינויים במחירי השוק השונים³¹.

א. סיכוני הריבית

(1) כללי

במהלך 2003 ירדה ריבית בנק ישראל בשיעור מצטבר של 3.9 נקודות האחוז ועמדה בסוף השנה על 5.2%. הפחתת ריבית בנק ישראל במסגרת המדיניות המוניטרית המרחיבה, בוצעה בעשרה מהלכים לאורך השנה, יחד עם אימוצה של תכנית כלכלית לריסון פיסקלי על ידי הממשלה. אמינותה של המדיניות הפיסקלית לצד הסיום המהיר של המערכה הצבאית בעיראק, חידוש התהליך המדיני וקבלת הערבויות מממשלת ארה"ב, סייעו בהגדלת היקף גיוסי ההון הממשלתי בשוקי חו"ל – דבר שפעל להקטנת היצע האג"ח המקומי, לעליית מחירי האג"ח ולירידה של שיעורי התשואה לפדיון. ירידת ריבית בנק ישראל והריביות במשק בכלל גרמו גם לגידול בהון הכלכלי (Net-worth) של כל אחת מחמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות. תופעה זו הינה כאמור תוצאה של פערי מח"מ³² (Duration gap) חיוביים בשלושת מגזרי ההצמדה (הלא צמוד, הצמוד למדד ומגזר המט"ח) בכל אחת מחמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות בסוף 2002 ו-2003 (לוח ד'-11).

30 נעשה שימוש בנתונים היסטוריים מאחר שניתוח ההתפלגויות בפועל של השינויים בגורמי הסיכון הראה שהתפלגויות אלה אינן נורמליות.

31 ראה הסבר לגישה זו בסקירת המפקח על הבנקים לשנת 2002.

32 פער המח"מ (Duration gap) הוצג לראשונה על ידי Bierwag & Kaufman בשנת 1985. הוא מבטא את רגישות ההון הכלכלי של הבנק לשינויים בשיעורי ריבית במונחי זמן (חודשים, שנים וכו'), ולכן

מאפשר להעריך את מח"מ הנכסים/התחייבויות שיש לרכוש/למכור כדי לחסן את ההון הכלכלי של

הבנק בפני סיכוני ריבית. מדד פער המח"מ מחושב כדלקמן: $Dg_{gap} = D_A - D_L \cdot \frac{L}{A}$, כאשר D_A

– מח"מ הנכסים; $-D_L$ – מח"מ ההתחייבויות; $-A$ – הערך הנוכחי של הנכסים; L – הערך הנוכחי של

רגישות ההון הכלכלי לשינויים בשיעורי הריבית כתלות בפער המח"מ מחושבת כדלקמן:

$\Delta K = -Dg_{gap} \cdot \frac{\Delta(1+i)}{(1+i)} \cdot A$, כאשר i היא ריבית ההיוון. ככל שפער המח"מ חיובי וגבוה יותר, שינוי

בשיעור הריבית גורם לשינוי גדול יותר בערכו הנוכחי של ההון הכלכלי. במצב זה עלייה בשיעורי ריבית תשחק את הערך הנוכחי של ההון הכלכלי וירידה בשיעורי הריבית תגדיל אותו.

(2) הערך הנתון לסיכון ריבית

סך הערך הנתון לסיכון ריבית³³ בשלושת מגזרי ההצמדה עלה ברוב הקבוצות הבנקאיות הגדולות בשנת 2003 והסתכם בכ-3.8 מיליארד שקל, לעומת 2.7 מיליארדים ב-2002. כל הקבוצות הבנקאיות נחשפו לעליית שיעורי הריבית בשלושת מגזרי ההצמדה.

הערך הנתון לסיכון ריבית נע בין כ-7.3% מ"ההון הכלכלי" (כ-6.7% מההון העצמי) בקבוצת "הפועלים", שהם כמיליארד שקל, לבין כ-88.7% מ"ההון הכלכלי" (כ-15.2% מההון העצמי) בקבוצת "הבינלאומי", שהם כ-560 מיליון שקל (לוח ד'-11). סך הערך הנתון לסיכון הגבוה ביותר התקבל בקבוצות "לאומי" ו"הפועלים" – כמיליארד שקל בכל קבוצה, ובקבוצת "הפועלים" הוא הכפיל את ערכו ביחס ל-2002³⁴. סך הערך הנתון לסיכון חושב כסכום הערכים הנתונים לסיכון בכל מגזר – בהנחה שמרנית של התרחיש הגרוע ביותר (worst case), של התממשות הסיכון בכל המגזרים בו-זמנית, תוך התעלמות מהמתאמים בין השינויים בשיעורי הריבית השונים.

הגידול הניכר בערך הנתון לסיכון בכ-1.1 מיליארד שקל, שנרשם בחמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות בסוף 2003, אירע בעיקר במגזרים השקליים (המגזר הלא צמוד והמגזר הצמוד למדד) והינו תוצאה של גידול ניכר בכל אחד מהמגזרים בפער המח"מ – הפער שבין מח"מ הנכסים למח"מ ההתחייבויות (לוח ד'-11). בולטת במיוחד השפעת הגידול בפער המח"מ במגזר הלא צמוד ובעיקר בקבוצות "דיסקונט" "הפועלים" והבינלאומי". הגידול בפער המח"מ במגזר זה הביא לגידול בערך הנתון לסיכון ברוב הקבוצות הבנקאיות, על אף הירידה בחשיפת הקבוצות הבנקאיות לעלייה של הריבית בשיעור מרבי של כ-1.61 נקודות אחוז ב-2003 לעומת 2.51 נקודות אחוז ב-2002 (לוח ד'-11 ודיאגרמה ד'-12). במגזר הצמוד למדד לא חל שינוי בהשפעת המחיר וכל הקבוצות הבנקאיות נחשפו לעלייה של הריבית בשיעור מרבי של כ-0.95 נקודות אחוז ב-2003, בדומה ל-2002 (לוח ד'-11 ודיאגרמה ד'-12).

בפועל נרשמו בשנת 2003 ירידות בריביות, בעיקר במגזרים השקליים (הלא צמוד והצמוד למדד), כפי שתואר לעיל. ירידות אלה בצירוף עם קיומם של פערי מח"מ (Duration gap) חיוביים בשלושת מגזרי ההצמדה, בכל אחת מחמש הקבוצות הבנקאיות בסוף 2003, כפי שתואר לעיל, הובילו לגידול של ההון הכלכלי (Net worth) של כל אחת מהקבוצות הבנקאיות הללו. כך לדוגמה, שיעור התשואה לפדיון של המק"מ ל-30 יום, המתואם חיובית עם שיעורי הריבית במגזר הלא צמוד והמשמש להיוון הנכסים וההתחייבויות במגזר זה לצורך חישוב ערכם הנוכחי, ירד בממוצע חודשי בכ-0.3 נקודת האחוז בשנת 2003 (ירידה בשיעור שנתי של כ-3.6 נקודות האחוז). הירידה של כ-0.3 נקודת אחוז בממוצע חודשי, בצירוף עם נתוני פערי המח"מ החיוביים, כפי שחושבו מתוספת ד' לדוחות הכספיים השנתיים של 2003, מלמדים על גידול של ההון הכלכלי של הקבוצות הבנקאיות במהלך חודש ימים במגזר הלא

33 ראה הסבר על אופן חישוב הערך הנתון לסיכון ריבית לפי גישת התרחישים ההיסטוריים בסקירת המפקח על הבנקים לשנת 2002 נספח ה'-2 עמוד 198.

34 הגידול בערך הנתון לסיכון ביחס להון הכלכלי בקבוצות "הפועלים" ו"הבינלאומי" נבע בחלקו מסיווגם, לראשונה ב-2003, של החריגות ממסגרות אשראי כנכסים ללא תקופת פירעון בתוספת ד' בדוחות הכספיים השנתיים של קבוצות אלה.

לו"ח ד'-11
החשיפה לשינויים בשיעורי הריבית, חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות,
דצמבר 2002 ודצמבר 2003

הבינלאומי		המזרחי		הפועלים		דיסקונט		לאומי		
2003	2002	2003	2002	2003	2002	2003	2002	2003	2002	
המגזר הלא-צמוד										
-2133	-174	(654)	-616	(3,176)	850	492	-675	437	1,351	סך החשיפה במגזר ¹ (מיליוני ש"ח)
1.12	0.22	0.27	0.20	0.60	0.31	0.58	0.40	0.54	0.48	מח"ם הנכסים (שנים)
0.27	0.17	0.14	0.11	0.40	0.28	0.23	0.21	0.26	0.20	מח"ם ההתחייבויות (שנים)
10.20	7.47	5.40	3.45	5.06	2.67	33.90	12.15	50.91	16.35	מח"ם ההון הכלכלי ² (אחוזים)
9.58	6.81	5.08	3.14	4.75	2.44	31.86	11.07	47.85	14.90	מח"ם ההון המתוקנן ³ (אחוזים)
0.83	0.05	0.12	0.08	0.19	0.03	0.36	0.19	0.27	0.28	פער המח"מ (Dgap) (שנים)
1.61	2.51	1.61	2.51	1.61	2.51	1.61	2.51	1.61	2.51	השינוי המירבי בריבית (נקודות אחוז)
329.7	29.7	53.5	48.5	243.4	51.9	252.8	187.5	336.9	504.4	הערך הנתון לסיכון ⁴ (Value at Risk)
המגזר הצמוד⁵										
2,955	2,628	3,941	3,529	14,119	10,079	3,185	3,004	9,270	7,484	סך החשיפה במגזר
3.77	3.57	4.24	4.06	3.89	3.69	4.36	3.93	4.26	3.91	מח"ם הנכסים
2.83	2.78	3.88	3.67	3.76	3.70	3.47	3.33	3.77	3.37	מח"ם ההתחייבויות
8.45	7.99	7.09	7.57	4.40	3.63	10.68	8.58	7.13	7.80	מח"ם ההון הכלכלי
8.11	7.56	6.81	7.17	4.22	3.44	10.25	8.12	6.84	7.39	מח"ם ההון המתוקנן
1.42	1.21	0.79	0.77	0.90	0.53	1.32	0.97	1.05	0.96	פער המח"מ (Dgap)
0.95	0.95	0.95	0.95	0.95	0.95	0.95	0.95	0.95	0.95	השינוי המירבי בריבית
227.1	188.3	254.3	239.7	564.7	328.2	309.4	231.1	601.1	523.9	הערך הנתון לסיכון
מגזר מטבע החוץ⁶										
(190)	238	(162)	56	2,693	900	101	1,087	1,839	1,481	סך החשיפה במגזר
0.36	0.29	0.51	0.41	1.11	0.62	2.11	1.62	0.79	0.52	מח"ם הנכסים
0.32	0.28	0.31	0.41	0.78	0.42	1.05	0.92	0.63	0.49	מח"ם ההתחייבויות
4.11	1.15	23.08	0.45	16.02	25.73	707.89	44.51	10.08	2.80	מח"ם ההון הכלכלי
4.01	1.12	22.54	0.44	15.65	25.14	691.82	43.50	9.85	2.74	מח"ם ההון המתוקנן
0.04	0.01	0.19	0.00	0.35	0.20	1.07	0.72	0.18	0.04	פער המח"מ (Dgap)
0.44	0.44	0.44	0.44	0.44	0.44	0.44	0.44	0.44	0.44	השינוי המירבי בריבית
3.4	1.2	16.2	0.1	186.9	100.4	309.2	209.7	80.3	18.0	הערך הנתון לסיכון
560.1	219.2	324.1	288.4	995.0	480.5	871.3	628.3	1,018.4	1,046.3	סך כל הערך הנתון לסיכון ⁷
632	2,692	3,124	2,969	13,635	11,829	3,778	3,416	11,546	10,316	סך כל הפוזיציות ⁸
88.7	8.1	10.4	9.7	7.3	4.1	23.1	18.4	8.8	10.1	ההון הכלכלי/VaR (אחוזים)
15.2	6.4	7.8	7.8	6.7	3.6	13.5	11.4	7.0	7.7	ההון העצמי/VaR (אחוזים)

(1) מיליוני ש"ח, ערכים נוכחיים. הערך הנוכחי של הנכסים וההתחייבויות התקבל על ידי היוון של התזרימים העתידי (קרן+ריבית) בריבית השוק בהתאם למבנה העתי של שיעורי הריבית הרלוונטיים לכל מגזר, התשואה לפדיון על

המק"ם במגזר הלא צמוד, התשואה לפדיון על איגרות חוב במגזר הצמוד, וריבית הליבור במגזר מטבע החוץ, כולל השפעה של עסקאות עתידיות והתקשרויות מיוחדות. הגדרות ראו בסקירת מערכת הבנקאות לשנת 1993, עמ' 15 ו-16.

(2) כאשר הסימן חיובי, עלייה בלתי צפויה של שיעור הריבית תשחק את ההון הכלכלי וירידה תגדיל אותו. כשהסימן שלילי המגמה הפוכה.

(3) המח"ם המתוקנן של ההון (Modified Duration) שווה למח"ם ההון לחלק לאחד ועוד שיעור הריבית. ניתן להתייחס למח"ם ההון המתוקנן גם כאל שיעור ההשיפה של הפוזיציה עבור שינוי של נקודת האחוז בשיעור הריבית.

(4) השינוי, במיליוני ש"ח, שיחול במצבו של הבנק כתוצאה משינוי מירבי בשיעורי הריבית. עליה של 1.61 או ירידה של 1.14 נקודות האחוז בריבית הלא-צמודה ב-2003; עלייה של 2.51 או ירידה של 1.47 נקודות האחוז בריבית הלא צמודה ב-2002; עלייה של 0.95 או ירידה של 0.83 נקודות האחוז בריבית הריאלית ב-2003; עלייה של 0.95 או ירידה של 1.1 נקודות אחוז בריבית הריאלית ב-2002; עלייה של 0.44 או ירידה של 0.91 נקודות האחוז בריבית הדולרית ב-2002 וב-2003. על פי התפלגות השינויים בשיעורי הריבית בחמש השנים הקודמות, ההסתברות שיהיו שינויים הגדולים מאלו שצוינו לעיל, קטנה מ-1%.

(5) כולל מגזר הברירה.

(6) כולל צמוד למטבע חוץ.

(7) סך כל הערך הנתון לסיכון הריבית התקבל על ידי חיבור הערכים המותאמים לסיכון בשלושת המגזרים, בהנחה החזקה שיחול השינוי הגרוע ביותר, מבחינת מצב הבנק, בכל המגזרים (מיתאם מלא, שלילי או חיובי, בין הסיכונים).

(8) ההפרש שבין הערך הנוכחי של הנכסים הפיננסיים לבין הערך הנוכחי של ההתחייבויות הפיננסיות, בכל אחד מהמגזרים.

המקור: דוחות כספיים לציבור ונתוני המחלקה המוניטרית בבנק ישראל.

צמוד בסכום כולל של כ-223.2 מיליון שקל. באופן דומה, שיעור התשואה לפדיון של איגרת חוב ממשלתית צמודת מדד ("שגיא" ו"גליל") לחמש שנים, המתואם חיובית עם שיעורי הריבית במגזר הצמוד למדד, והמשמש להיוון הנכסים וההתחייבויות במגזר זה, ירד בכ-0.14 נקודת אחוז במוצע חודשי בשנת 2003. ירידה זו, בצירוף עם פערי המח"ם החיוביים שנרשמו במגזר זה, מלמדים על גידול של ההון הכלכלי של הקבוצות הבנקאיות במהלך חודש ימים במגזר הצמוד למדד בסכום כולל של כ-289.9 מיליון שקל.

ב. סיכוני בסיסי הצמדה (האינפלציה ושער החליפין)

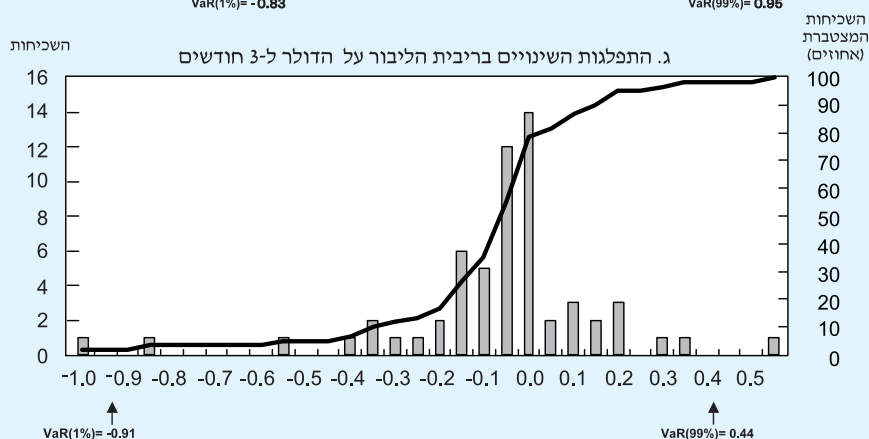
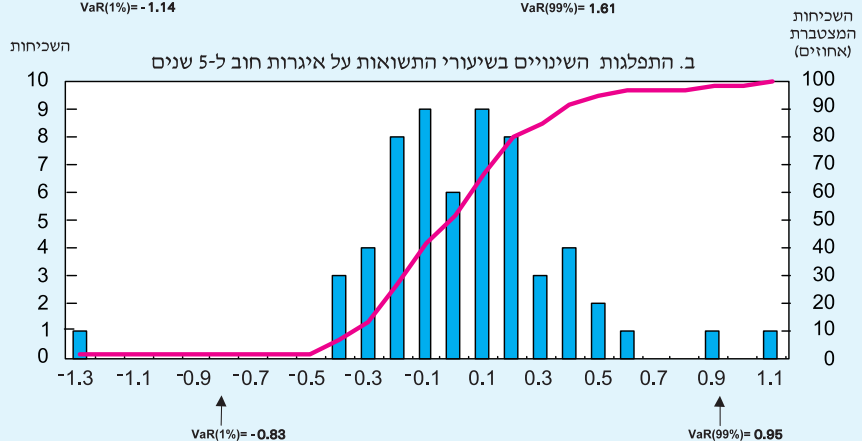
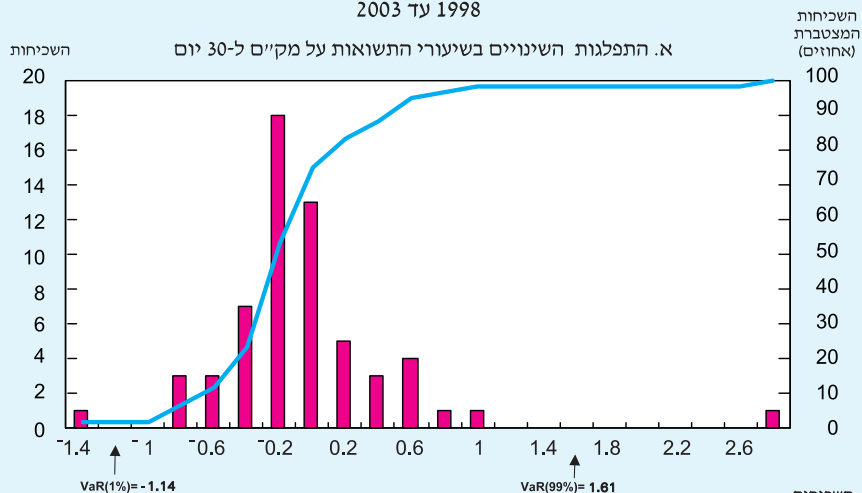
(1) כללי

בשנת 2003 ירד מדד המחירים לצרכן בשיעור של 1.9%, כאשר ירידה של 1.4% חלה במחצית השנייה של השנה. הירידה במדד הושפעה בעיקר מהמיתון בפעילות הריאלית ומהייסוף בשער החליפין של השקל מול הדולר³⁵ בשיעור של כ-5.2%. בשנת 2003 נרשמה גם ירידה באי הוודאות האינפלציונית. ירידה זו קיבלה ביטוי בירידה של סטיית התקן של האינפלציה לאורך כל חודשי השנה ב-2003 (דיאגרמה ד'-13). הירידה בסטיית התקן הינה תוצאה של ירידת מחירים ב-2003, אשר הייתה מתונה יחסית לעליות המחירים התלולות שנרשמו בשנת 2002. בנוסף, המגמה החיובית של המרכיב הבלתי צפוי של האינפלציה³⁶ (כ-4.9 נקודות האחוז בסוף 2002) התהפכה לערך שלילי (-4.6 נקודות האחוז בסוף 2003). היפוך זה של המגמה הוא תוצאה

35 למרות ההתאוששות בפעילות הריאלית, שאפיינה את המחצית השנייה של השנה, נשאר פער התוצר שלילי ברמה גבוהה ולחץ למיתון עליות המחירים ואף לירידתם (דו"ח האינפלציה למחצית השנייה של 2003).

36 המרכיב הבלתי צפוי של האינפלציה נמדד על ידי ההפרש שבין האינפלציה השנתית בפועל לבין הציפיות לאינפלציה ב-12 החודשים הקודמים.

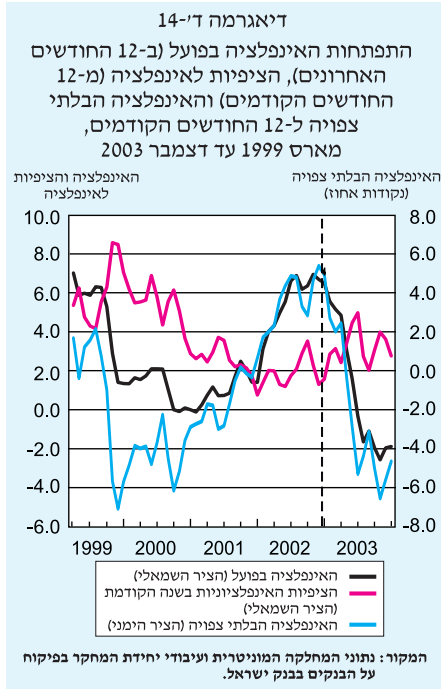
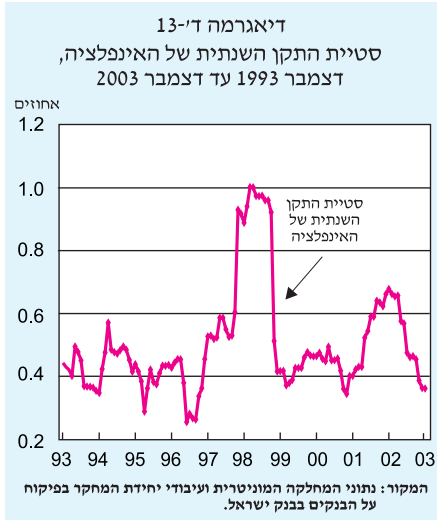
דיאגרמה ד'12
ההתפלגות וההתפלגות המצטברת של שינויים חודשיים בשיעורי ריביות נבחרות,
1998 עד 2003

המקור: נתוני המחלקה המוניטרית בבנק ישראל.

של ציפיות לאינפלציה משוק ההון, שעמדו על כ-2.7%, בעוד שהאינפלציה התממשה בפועל לשיעור של -1.9% (דיאגרמה ד'-14). הירידה הבלתי צפויה במדד המחירים לצרכן שחקה את הונם הכלכלי של אותם בנקים שהתאפיינו בעודף התחייבויות על נכסים במגזר השקלי הלא צמוד.

בשנת 2003 התרחש תהליך של ירידה באי הוודאות במשק, שקיבל ביטוי בירידה בסיכון שער חליפין הצפוי בשוק מטבע החוץ. הירידה בסיכון הצפוי התבטאה בירידה בסטיית התקן הגלומה³⁷ באופציות שקל/דולר (דיאגרמה ד'-15) והייתה ביטוי ליציבות הצפויה בשוק מטבע החוץ. בדיעבד, התרחש ייסוף נומינלי ניכר בשער החליפין של השקל מול הדולר והוא עמד בניגוד לציפיות משוק ההון. הפער שבין הציפיות לבין השינויים בפועל בשער החליפין הוביל לייסוף ברכיב הבלתי צפוי בשער החליפין בשנת 2003, בשיעור של כ-12% (דיאגרמה ד'-16)³⁸. כתוצאה מכך נשחק ההון הכלכלי באותם בנקים להם היה עודף נכסים על התחייבויות במגזר המט"ח. חוסר ההתאמה הניכר שבין ציפיות הציבור לשינויים בשער החליפין לבין ההתפתחויות בפועל מעיד, כי הציבור בישראל לא הפנים את סיכון הייסוף בשער החליפין. כמו כן, הוביל הדבר לחוסר יציבות בתחום מטבע החוץ, על רקע החלטות בדבר כיוון החשיפה לשינויים בשער החליפין של חלק מהבנקים, ולירידה בתרומת מגזר מטבע החוץ לרווחים מפעולות מימון (דיאגרמה ג'-9).

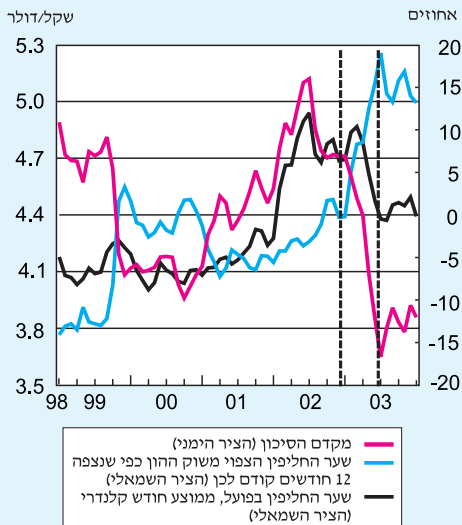

37 המחושבת על אופציית Call ל-3 חודשים בהנפקת בנק ישראל.

38 על ציפיות הציבור ניתן ללמוד מההתפלגות הצפויה של שער החליפין. התפלגות זו מחושבת על בסיס המסחר בבורסה באופציות שקל/דולר עבור כל אחד מימי המסחר בתקופה האחרונה. מההתפלגות ניתן לחשב על בסיס יומי את מדד ה-skewness, המציין את מידת הנטייה של ההתפלגות. כאשר המדד חיובי הציפיות הן לכיוון פיתות. כאשר הוא שלילי – הציפיות הן לכיוון ייסוף. כפי שניתן לראות בדיאגרמה ד'-17, היה המדד חיובי במהלך כל שנת 2003 (למעט יום מסחר אחד) וציין ציפיות לכיוון הפיתות. זאת בניגוד להתנהלות שער החליפין בפועל (דיאגרמה ד'-16).

דיאגרמה ד'-16

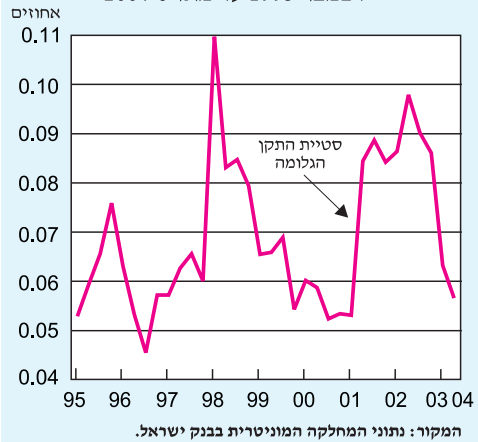
התפתחות שער החליפין : שער החליפין שקל/דולר בפועל, שער החליפין הצפוי, והשינוי הבלתי צפוי בשערי החליפין ל-12 חודשים, דצמבר 1998 עד דצמבר 2003

המקור: נתוני המחלקה המוניטרית ועיבודי יחידת המחקר בפקוח על הבנקים בבנק ישראל.

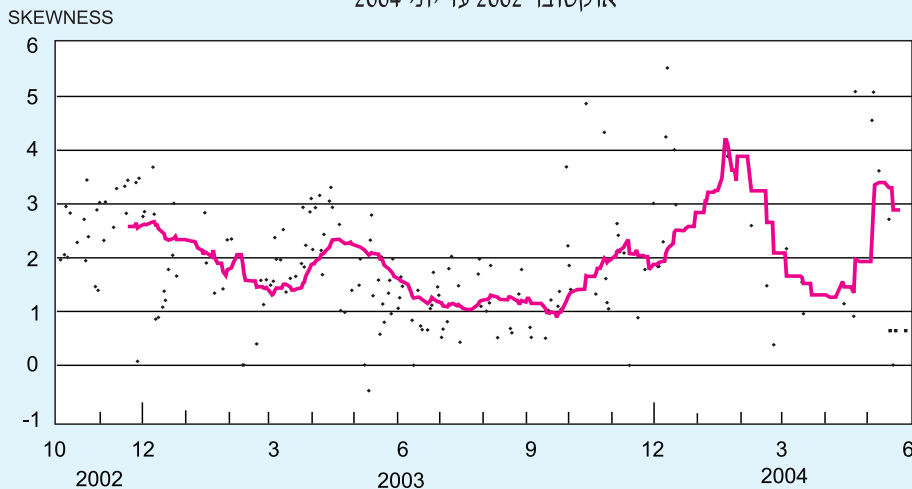
דיאגרמה ד'-15

סטיית התקן הגלומה באופציות CALL במטבע חוץ לשלושה חודשים, דצמבר 1995 עד מארס 2004

דיאגרמה ד'-17

מידת הנטייה של התפלגות שער החליפין, אוקטובר 2002 עד יוני 2004

המקור: י' הכט וה' פומפושקו (2004), נורמליות, רמת סיכון שכיחה ושינויים חריגים בשער החליפין, עיונים מוניטריים, המחלקה המוניטרית בבנק ישראל.

(2) הערך הנתון לסיכון בסיסי ההצמדה

סך הערך הנתון לסיכון בסיסי ההצמדה (שער החליפין והאינפלציה) עלה בשנת 2003 בקבוצת "דיסקונט" ו"הפועלים". עלייה קלה נרשמה גם בקבוצת ה"בינלאומי" ואילו בשאר הקבוצות נרשמה ירידה (לוח ד'-13). חשיפת הקבוצות הבנקאיות לסיכון בסיסי הצמדה הייתה ועודנה נמוכה, יחסית לחשיפתן לסיכונים ריבית. בשנת 2003 עמד הערך הנתון לסיכון בסיסי הצמדה על לא יותר מכ-0.5% מההון הכלכלי או כ-0.3% מההון העצמי ברוב הקבוצות הבנקאיות הגדולות. בקבוצת "דיסקונט" נרשם הערך הנתון לסיכון הגבוה ביותר ביחס להון הכלכלי (1.6%).

המגזר הלא צמוד

הפוזיציה של חמש הקבוצות הבנקאיות במגזר זה הסתכמה ב-2003 בכ-0.27 מיליארד שקל (פוזיציה שלילית), לעומת פוזיציה חיובית של כ-2.3 מיליארדים ב-2002. סכום זה הוא תוצאת ההתפתחות בשני רכיביה של הפוזיציה – המאזני והחוקי-מאזני (לוח ד'-12). בתחום המאזני, ההפרש שבין הנכסים להתחייבויות במגזר זה ירד מכ-20.4 מיליארד שקל בסוף שנת 2002 לכ-23.5 מיליארדים בסוף 2003. גם השנה פעלו הקבוצות הבנקאיות לצמצום חשיפתן לסיכון האינפלציה באמצעות הפעילות החוקי-מאזנית. ואכן ההשפעה של העסקאות העתידיות, בסך של כ-23.2 מיליארד שקל (לעומת 22.8 מיליארדים ב-2002) הקטינה כאמור את סך הפוזיציה במגזר לכ-0.27 מיליארד שקל בלבד (לוח ד'-12).

הערך הנתון לסיכון האינפלציה (VaR) משקף את ההרעה המרבית שעלולה להיגרם במצבו הפיננסי של בנק, כתוצאה משינוי במדד המחירים לצרכן. ערך זה התקבל על ידי הכפלת סך הפוזיציה בשינוי החודשי המרבי הצפוי במדד המחירים לצרכן בהתאם לכיוון החשיפה (עלייה או ירידה במדד). בכיוון החשיפה היה שוני בין הקבוצות הבנקאיות: קבוצות "לאומי", "דיסקונט" ו"הבינלאומי" נחשפו לעלייה במדד המחירים לצרכן בשיעור מרבי של כ-1.41% בשל פוזיציה חיובית במגזר; לעומתן נחשפו קבוצות "הפועלים" ו"המזרחי" לירידה מרבית של כ-0.79% בשל פוזיציה שלילית במגזר (לוח ד'-13 ודיאגרמה ד'-18). הערך הנתון לסיכון האינפלציה נע בסוף 2003 בין כ-1.9 מיליון שקל בקבוצת ה"בינלאומי" לכ-15.4 מיליון בקבוצת "הפועלים". סכומים אלה הינם נמוכים משמעותית בהשוואה לערכים הנתונים לסיכון הריבית ומלמדים על רמת סיכון נמוכה לסיכונים אינפלציה בשנת 2003, בדומה לשנים קודמות.

המגזר הצמוד למדד

במגזר זה סיכון המחיר אפס, על פי הגדרה, שכן סך הפוזיציה, בערכים ריאליים, אינו מושפע משינויים במחירים היחסיים, כלומר משינויים במדד המחירים לצרכן ובשערי החליפין של מטבעות זרים כנגד השקל. אף על פי כן יש לפוזיציות במגזר זה משמעות, שכן הן נסגרות על ידי פוזיציות הפוכות בשני מגזרי ההצמדה האחרים (הלא-צמוד ומטבע החוק).

סך הפוזיציה של חמש הקבוצות הבנקאיות במגזר זה היה כ-8.1 מיליארד שקל

לוח ד'-12

ההפרש שבין הנכסים להתחייבויות (בתוספת ההשפעה על עסקאות עתידיות) לפי בסיסי הצמדה, חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות, 2000 עד 2003

השנה	לא־צמוד	צמוד למדד המחירים ¹ של ארה"ב	במטבע חוץ			סך הכול
			במט"ח אחר	ההון הפיננסי	פריטים שאינם כספיים	
(מיליוני ש"ח, מחירי דצמבר 2003)						
2000	ההפרש שבין הנכסים להתחייבויות	27,584	11,108	10,915	22,207	15,945
	השפעת העסקאות העתידיות והאופציות	-2,001	-10,294	-11,261		
	סך הפוזיציה במגזר	25,583	814	-346		
2001	ההפרש שבין הנכסים להתחייבויות	29,937	20,323	6,207	23,581	16,338
	השפעת העסקאות העתידיות והאופציות	-2,905	-20,513	-6,222		
	סך הפוזיציה במגזר	27,032	-189	-16		
2002	ההפרש שבין הנכסים להתחייבויות	22,162	20,817	1,779	24,315	15,411
	השפעת העסקאות העתידיות והאופציות	-1,796	-18,969	-1,992		
	סך הפוזיציה במגזר	20,365	1,847	-213		
2003	ההפרש שבין הנכסים להתחייבויות	27,288	13,840	8,524	17,381	26,140
	השפעת העסקאות העתידיות והאופציות	-1,776	-11,363	-10,103		
	סך הפוזיציה במגזר	25,512	2,477	-1,579		

(1) כולל מגזר הברירה.
המקור: דוחות כספיים לציבור.

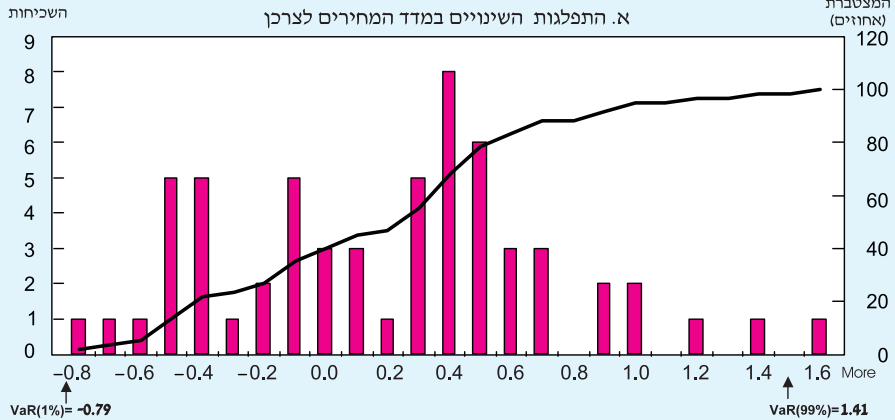
(בהתחשב בהון הפיננסי כמקור במגזר זה), לעומת פוזיציה שלילית של כארבעה מיליארדים ב-2002 (לוח ד'-12)³⁹.

מגזר מטבע החוץ

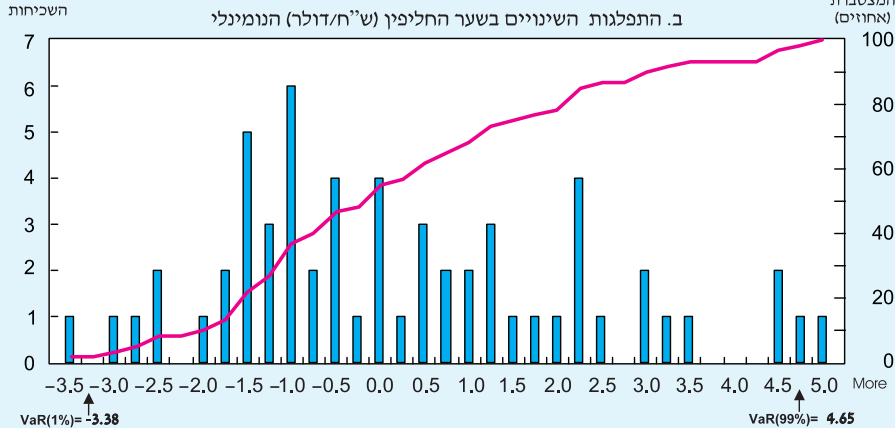
הפוזיציה של חמש הקבוצות הבנקאיות במגזר זה הסתכמה בשנת 2003 בכ-898 מיליון שקל, לעומת פוזיציה של 1.6 מיליארד שקל ב-2002. סכום זה הוא תוצאה של ההתפתחות בשני רכיביה – המאזני והחוץ-מאזני (לוח ד'-12). בתחום המאזני נרשמה

39 בחודש יוני 2004 פרסם המפקח על הבנקים הוראת שעה לתיקון הוראת ניהול בנקאי תקין בנושא "ניהול סיכונים והקצאת הון בגין החשיפה לסיכוני שוק" (הוראה 341). הוראת שעה זו באה בתגובה לפרסום של המוסד הישראלי לתקינה בדבר הפסקת ההתאמה של הדוחות הכספיים (מעבר לדוחות נומינליים) החל מה-1.1.04. מתיקון ההוראה עולה שאת ההון הפיננסי ניתן לשייך גם למגזר הלא הצמוד ולא רק למגזר הצמוד למדד כפי שהונח בחישוב המופיע לעיל.

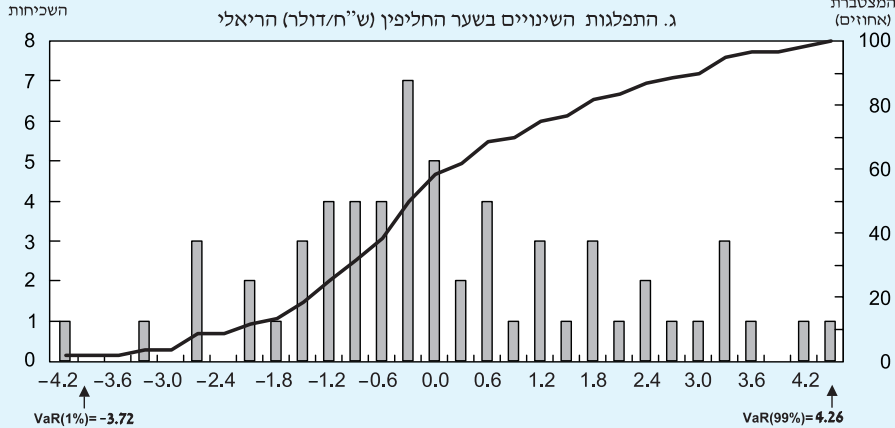
דיאגרמה ד'18
ההתפלגות וההתפלגות המצטברת של שינויים חודשיים במדד המחירים לצרכן
ובשער החליפין (ש"ח/דולר), 1999 עד 2003
א. התפלגות השינויים במדד המחירים לצרכן

ב. התפלגות השינויים בשער החליפין (ש"ח/דולר) הנומינלי

ג. התפלגות השינויים בשער החליפין (ש"ח/דולר) הריאלי

המקור: נתוני המחלקה המוניטרית בבנק ישראל.

קורת ד'–13
 החשיפה לשונינים בממד המחזרים לצרכן ובשער החליפין הריאלי, המש הקבוצות הבנקאיות המדולות, דצמבר 2002 ודצמבר 2003

	לואמי			ריסקונט			הפועלים			המורחז		הבינלאומי	
	2002	2003	2002	2002	2003	2002	2002	2003	2002	2002	2003	2002	2003
הממור הלא צמוד													
ההפרש שבין הנכסים להתחייבויות (מיליוני ש"ח)	-7,287	-3,103	-2,650	-1,918	-7,234	-11,492	-4,512	-715	-2,487				
השפעת העסקאות העתידיות והאופציות (מיליוני ש"ח)	9,528	3,970	2,276	2,853	7,605	9,540	2,252	1,097	2,619				
סך הפוזיציה בממוז' (מיליוני ש"ח)	2,241	867	-374	935	371	-1,952	-305	382	132				
שיעור השינוי בממד המחזרים לצרכן ² (אחוזים)	2.14	1.41	-0.79	1.41	2.14	-0.79	-0.79	2.14	1.41				
הערך הנתון לסריכון ³ Value at Risk (מיליוני ש"ח)	48.0	12.2	2.9	13.1	7.9	15.4	2.4	8.2	1.9				
הממור הצמוד ⁴													
ההפרש שבין הנכסים להתחייבויות (מיליוני ש"ח)	6,426	8,019	1,807	1,891	9,373	11,384	3,664	2,236	2,330				
השפעת העסקאות העתידיות והאופציות (מיליוני ש"ח)	-687	-603	121	-221	-1,379	-294	368	-219	67				
ההון הפינינסי (מיליוני ש"ח)	8,817	9,082	1,684	2,117	8,890	10,061	2,531	2,393	2,283				
סך הפוזיציה בממור (מיליוני ש"ח)	-3,077	-1,666	244	-447	-897	1,029	156	-376	114				

לוח ד'-13 (המשך)
החשיפה לשינויים בממד המחירים לצרכן ובשער החליפין הריאלי, המש הקבוצות הבנקאיות הגדולות, דצמבר 2002 ודצמבר 2003

	לאומי			דיסקונט			הפועלים			המזרחי			הבנילאומי		
	2002	2003	2002	2002	2003	2002	2002	2003	2002	2002	2003	2002	2002	2003	2002
מגזר מטבע החוץ ^א															
ההפרש שבין הנכסים להתחייבויות (מיליוני ש"ח)	9,677	4,166	2,526	2,144	6,751	10,169	2,769	3,445	872	2,440					
השפעת העסקאות העתידיות והאופציות (מיליוני ש"ח)	-8,841	-3,367	-2,397	-2,632	-6,225	-9,246	-2,620	-3,535	-878	-2,686					
שיעור השינוי בשער החליפין הריאלי ^ב (אחוזים)	-3.39	-3.72	-3.39	-3.39	-3.39	-3.72	-3.39	4.26	5.60	4.26					
הערך הנתון לסכרן ^ג (מיליוני ש"ח)	28.4	29.7	4.4	20.8	17.9	34.3	5.1	3.8	0.3	10.5					
סך הערך הנתון לסכרן ^א	76.4	41.9	7.3	33.9	25.8	49.7	7.5	5.8	8.5	12.3					
באחוזים מההון הפניגנטי	0.9	0.5	0.4	1.6	0.3	0.5	0.3	0.2	0.4	0.5					
באחוזים מההון העצמי	0.6	0.3	0.1	0.5	0.2	0.3	0.2	0.1	0.2	0.3					

(1) כאשר הסימן חיובי, עלייה בלתי צפויה של שיעורי האנפליציה תשחק את ההון, ויירדה הנדל"ל אותו. כשחסימן שלילי המגמה הפוכה.
(2) שיעור השינוי המזרי בממד המחירים לצרכן שנגזר מהתפתחות השינויים במדד זה בתום השנה הראשונה. ההסתברות שיתרחש שינוי הנדל"ל מזה קטנה מ-1%.
(3) 2002, עלייה של 1.41, או ירידה של 0.79 אחוזים בשנת 2003 – בנין שנויים בממד המחירים לצרכן, ועלייה של 5.6 או ירידה של 3.39 אחוזים בשנת 2002, עלייה של 4.26 או ירידה של 3.72 אחוזים בשנת 2003 – בנין שנויים בשער החליפין הריאלי.

- (4) כולל את מגזר הבנקיה.
- (5) כולל צמוד למטבע חוץ.
- (6) כאשר הסימן חיובי, ירידה בלתי צפויה של שער החליפין הריאלי תשחק את ההון ועלייה הנדל"ל אותו. כשחסימן שלילי המגמה הפוכה.
- (7) שיעור השינוי באחוזים בשער החליפין הריאלי של הדולר כנגד השקל ובמדד המחירים לצרכן, שנגזר מהתפתחות השינויים בשער החליפין בתום השנים האחרונות. ההסתברות שיתרחש שינוי הנדל"ל מזה קטנה מ-1%.
- (8) סך הערך הנתון לסכרן תתקבל על ידי חיבור הערכים המתאמים לסכרן במגזר הלא-צמוד ובמגזר מטבע החוץ, בהנחה החזקה שיתרחש השינוי הנרע ביותר, מבחינת מצב הבנק, בשני המגזרים (מיתאם מלא, שלילי או חיובי, בין הסיכונים).

המקור: דוחות ספייס לצמוד הנומי המחלקה המוניטרית בבנק ישראל.

ירידה קלה בהפרש שבין הנכסים להתחייבויות במגזר זה, מכ-22.6 מיליארד שקל בסוף שנת 2002 לכ-22.4 מיליארדים בסוף 2003.

גם השנה פעלו הקבוצות הבנקאיות לצמצום חשיפתן לסיכון שער החליפין באמצעות הפעילות החוץ-מאזנית. ואכן ההשפעה של העסקאות העתידיות, בסך של כ-21.5 מיליארד שקל (לעומת כ-21 מיליארד ב-2002) הקטינה כאמור את סך הפוזיציה במגזר לכ-898 מיליון שקל בלבד (לוח ד'-12).

חשיפת הקבוצות לסיכון שער החליפין, הן מבחינת הכיוון והן מבחינת הכמות, משקפת, בין היתר, את ההערכות של הנהלותיהן לגבי התפתחות שער החליפין ואת אופן ניהול הסיכונים בקבוצה. מאחר שמדידת הסיכון היא על בסיס ריאלי, פוזיציה במגזר זה חשופה הן לשינויים בשער החליפין של השקל והן לשינויים באינפלציה – כלומר לשינויים בשער החליפין הריאלי. קבוצות "לאומי" ו"הפועלים" נחשפו לירידה בשער החליפין הריאלי בשיעור מרבי של כ-3.72%, בשל פוזיציה חיובית במגזר ואילו קבוצות "דיסקונט" "המזרחי" ו"הבינלאומי" נחשפו לעלייה בשער החליפין הריאלי בשיעור מרבי של כ-4.26%, בשל פוזיציה שלילית במגזר (לוח ד'-13) ודיאגרמה ד'-18).

הערך הנתון לסיכון נע בין כ-3.8 מיליון שקל בקבוצת "המזרחי" לכ-34.3 מיליון בקבוצת "הפועלים". סכומים אלה הנם נמוכים משמעותית בהשוואה לערכים הנתונים לסיכון הריבית ומלמדים על רמת סיכון נמוכה לסיכונים שע"ח בשנת 2003, בדומה לשנים קודמות.

לסיכום בשנת 2003 נרשם גידול משמעותי בסיכונים השוק כתוצאה מגידול של כ-1.1 מיליארד שקל בערך הנתון לסיכון ריבית. הגידול בערך הנתון לסיכון ריבית מיוחס ברובו לגידול בפערי המח"מ במגזרים השקליים ונגזר ישירות מהחלטות הנהלות הבנקים על אופן ניהול סיכונים הריבית. יחד עם זאת, רמתם של סיכונים השוק עדיין נמוכה יחסית, ומשקלם בסך רכיבי הסיכון של הבנקים עמד על כ-1.7% בלבד ב-2003. במונחי יחס הון מוערי התוספת של סיכונים השוק היא זעירה, כ-0.15 נקודת אחוז בלבד (מתוך כ-10.3% ב-2003).

3. סיכון הנזילות

סיכון נזילות מוגדר כאי ודאות לגבי משיכות בלתי צפויות מפיקדונות הציבור ומביקוש בלתי צפוי לאשראי. התממשות סיכון זה עלולה לגרום לבנק מחסור בנזילות (מוניטרית ועסקית), אשר בגינו הוא יאלץ להנזיל נכסים במחיר נמוך ממחיר השוק (ניהול אקטיבי של נכסים), ו/או לגייס מקורות בשוק המשני, כגון הלוואה בין-בנקאית או הלוואה מבנק ישראל (ניהול אקטיבי של התחייבויות), במחיר הגבוה ממחיר השוק. כלומר, השינויים במחירים היחסיים מבטאים את מחיר התממשות הסיכון. הסיכון מתמקד בעיקר בסעיפים מאזניים שאין להם מועדי פירעון חוזיים, כגון פיקדונות עו"ש ופח"ק, ומתייחס גם לאי חידושים צפויים של סעיפים מאזניים בעלי מועדי פירעון ידועים מראש, כגון פיקדונות לזמן קצוב. הגדרה זו כוללת גם סעיפים חוץ מאזניים, כגון שינויים במרכיב

הבלתי מנוצל של מסגרות אשראי בעו"ש ובחח"ד ובהיקף הערבויות להבטחת אשראי.

בעקבות העלייה בחשיבות ניהול סיכון הנזילות בארץ ובעולם, כפי שבאה לידי ביטוי בפרסום עקרונות לניהול בנקאי תקין של סיכון נזילות על ידי ועדת באזל, פרסם המפקח על הבנקים ביום 26 באוגוסט 2003 הוראה בנושא ניהול סיכון נזילות⁴⁰. לפי הוראה זו על התאגידים הבנקאיים לנהל את סיכון הנזילות באופן שבו יחס הנכסים הנזילים להתחייבויות, לתקופת פירעון של עד חודש, לא יפחת מ-1 (מודל סטנדרטי). לחילופין יכול הבנק לפתח מודל פנימי להערכת סיכון הנזילות שלו, תוך התחשבות בכל מרכיבי הסיכון.

בפרק זה נציג תחשיב לבחינת סיכון הנזילות במגזר השקלי הלא צמוד ובמגזר המט"ח, בחמשת הבנקים הגדולים. בשל העדר נתונים יומיים, מבוסס התחשיב על נתונים חודשיים ממוצעים במגזר הלא צמוד ועל בסיס נתוני סוף חודש במגזר המט"ח, כפי שדווחו לפיקוח על הבנקים⁴¹.

המגזר הלא צמוד

חישוב סיכון הנזילות במגזר הלא צמוד מבוסס במהותו על חשיפת הבנק למשיכות (נטו) של התחייבויותיו הנזילות, הכוללות משיכות של פיקדונות העו"ש והפח"ק (סעיפים מאזניים) ועלייה בביקוש לאשראי, המתבטאת בירידה במרכיב הבלתי מנוצל של מסגרות האשראי (סעיפים חוץ מאזניים)⁴². להלן נגדיר את סך הסעיפים המאזניים והחוץ מאזניים שנזכרו לעיל, החשופים להתממשות סיכון הנזילות "כפוזיציה". כדי לאמוד את חשיפת הבנק לסיכון נזילות בגין סעיפים אלו בחרנו כאן, עבור כל אחד מחמשת הבנקים הגדולים, את הערך הקוטם 1% (הסתברות של 99% מהתפלגות השינויים בפועל בפוזיציה זו לאופק של החודש הקרוב. מאחר שהשינויים בפועל אינם מייצגים התפלגות נורמלית, חישובנו ערך זה על בסיס התפלגות היסטורית של השינויים בפועל בשלוש השנים האחרונות. הגדרנו ערך זה כערך הנתון לסיכון $(VaR(1\%)-1\%)^{43}$. ביצענו בדיקת משוב (Back test) לערך זה לתקופה 3/2004–3/1999 ומצאנו שהערך הקוטם את ההתפלגות ברמה של 1% עדיין נמוך מהמשיכות (נטו) הגבוהות שנרשמו בכל הבנקים, במספר מקרים בתקופה הנחקרת (בעיקר בחודש יולי 2002)⁴⁴ (דיאגרמה ד'19–א' וד'19–ב'). בעקבות ממצא זה ביצענו מבחן מאמץ (Stress

40 הוראת ניהול בנקאי תקין מספר 342.

41 חשוב לציין שמטרת תחשיב זה הינה לספק מידע כללי בלבד על מידת סיכון הנזילות של הבנקים בשנת 2003 ואין לראות בתחשיב המלצה לאימוץ מודל פנימי לניהול סיכון נזילות על ידי הבנקים.

42 חשיפת הבנק למשיכות נטו כוללת רק סעיפים אלה, בשל מגבלות בנתונים. בחישוב סיכון הנזילות על ידי הבנקים יש להרחיב חשיפה זו לסעיפים נוספים, כגון יתרת הערבויות להבטחת אשראי.

43 ערך זה מבוסס בשקלים, אולם ניתן לחשבו גם באחוזים, כלומר, לחשב את המשיכה נטו המרבית הצפויה לבנק באחוזים מיתרת התחייבויותיו הנזילות של הבנק ובכך להביא לידי ביטוי את ההבדלים בין הבנקים בגודלם של נכסים אלו.

44 בפועל, המשיכות נטו הגבוהות שנרשמו בסוף הרבעון השני של 2002, אשר הגיעו לשיאן בחודש יולי שנה זו, נבעו ממשיכות הפח"ק הגבוהות שנרשמו בחודש זה במערכת הבנקאות. משיכות אלה נגזרו

(test) חודשי לערך הנתון לסיכון (1%) על ידי הכפלת ערכו ב-2 ומצאנו שמכפלה זו אכן הניבה ערכים שהיו גבוהים מהמשיכות (נטו) בפוזיציות שנרשמו בבנקים בתקופה זו (דיאגרמה ד'19-א' וד'19-ב')⁴⁵. מכפלה זו מוגדרת על ידינו כערך הנזילות הנתון לסיכון $LaR(1\%) = VaR(1\%) \times 2$ ומשקפת את חשיפת הבנק למשיכות (נטו) במגזר הלא צמוד⁴⁶. בסוף שנת 2003 לא חל שינוי משמעותי בערך הנזילות הנתון לסיכון ברוב הבנקים; בהשוואה לסוף 2002 הוא נע בין כ-811 מיליון שקל בבנק "המזרחי" לכ-2.6 מיליארדים בבנק "לאומי" (לוח ד'-14).

יכולתם של הבנקים להתמודד עם התממשות אפשרית של סיכון הנזילות בסכומים אלה במגזר הלא צמוד תלויה ביכולתם למכור ולהנזיל נכסים בעלי רמת נזילות גבוהה יחסית כמו מזומנים בקופה, פיקדונות בבנק ישראל במסגרת המכרזים היומיים והשבועיים (בניכוי חובת הנזילות המוניטרית) ופיקדונות בבנקים וני"ע (מק"מ ואג"ח המוחזקים לפדיון, זמינים למכירה ולמסחר). סכום נכסים אלה בכל חמשת הבנקים הגדולים עולה בהרבה על גודל חשיפתם (לוח ד'-14), אם כי יכולת ההנזלה של חלק מהנכסים הללו, ובפרט האג"ח, במהירות וללא הפסד מהותי, היא מוגבלת. ככלל, נראה שלבנקים יכולת טובה להתמודד עם סיכון נזילות במגזר הלא צמוד, באמצעות ניהול נכסים אקטיבי גם באירועים קיצוניים, כמו אלה שהתרחשו בשנים האחרונות⁴⁷.

מגזר המט"ח

חישוב סיכון הנזילות במגזר המט"ח מבוסס על התחשיב שהוצג עבור סיכון הנזילות במגזר הלא צמוד. בבסיס התחשיב עומדת חשיפת הבנק למשיכות (נטו) של התחייבויותיו הנזילות במגזר המט"ח, הכוללות משיכות של פיקדונות הציבור לפי דרישה של תושבי ישראל ותושבי חו"ל. להלן נגדיר את סך הסעיפים שנזכרו לעיל, החשופים להתממשות סיכון נזילות "כפוזיציה" במגזר המט"ח. חישובנו את הערך הנתון לסיכון $VaR(1\%) - (1\%)$, כלומר הערך הקוטם 1% מהתפלגות השינויים בפוזיציה במגזר המט"ח, בהתבסס, עקב מגבלות בנתונים, על התפלגות היסטורית מהשנתיים

כתוצאה ממעבר של הציבור מהשקעה בנכסים לא צמודים לנכסים צמודי מדד, כדי להתגונן כנגד העלייה באינפלציה ובציפיות לאינפלציה באותה תקופה, ומעבר מהשקעה בנכסים לא צמודים לנכסים צמודים למטבע חוץ והנקובים במטבע חוץ. זאת בעקבות הירידה בפער הריבית בין הארץ לחו"ל, הציפיות לפיחות חד בשער השקל מול הדולר והתגברות אי הודאות הכלכלית במחצית הראשונה של 2002. התפתחויות אלה, יחד עם ההרעה הביטחונית והעלייה בסיכון המדינה כפי שהוא נתפס בעיני המפקידים, הביאו לניתוב חלק מנכסיו במגזר הלא צמוד לגידול בהשקעות בחו"ל באותה תקופה.

45 במבחן מאמץ נהוג לבחון את יכולתו של הבנק להתמודד עם התממשות של סיכון נזילות ביחס לאירועים קיצוניים אקסוגניים (שאינן בבנקים אחרים בארץ ובחו"ל).

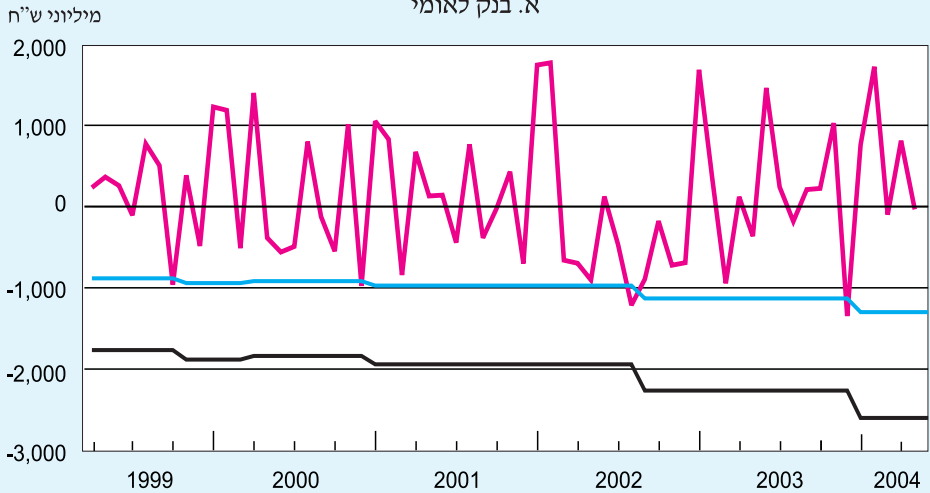
46 חשוב להדגיש שערך הנזילות הנתון לסיכון משקף את הפוטנציאל למשיכות (נטו) של ההתחייבויות הנזילות בבנק. בנייתו סיכון נזילות חשוב לבדוק, בנוסף להיקף של ערך זה, גם את התנודיות של התחייבויותיו הנזילות על פני זמן. באופן ספציפי, בנק המאופיין בתנודיות גבוהה בהתחייבויותיו הנזילות, ייחשב כמסוכן יותר.

47 במקביל לבחינת יכולתם להתמודד עם סיכון הנזילות באמצעות ניהול אקטיבי של נכסים יש לבחון גם יכולת זו באמצעות ניהול אקטיבי של התחייבויות כגון, גיוס הלוואה מוניטרית מבנק ישראל, הלוואה מבנק מסחרי אחר וכו'.

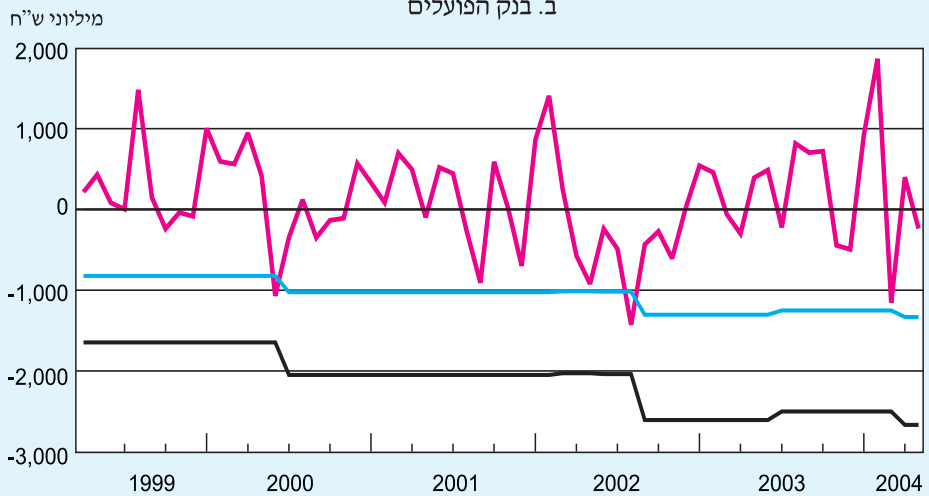
דיאגרמה ד' 19

בדיקת משוב (back test) ובדיקת מאמץ (stress test) של ערך הנזילות
הנתון לסיכון המושתת של משיכות בפועל של יתרות עובר ושב ופח"ק ועל
השינוי במרכיב הלא-מנוצל של מסגרת האשראי במגזר הלא-צמוד,
מארס 1999 עד אפריל 2004
(נתונים חודשיים, ממוצעים)

א. בנק לאומי

ב. בנק הפועלים

המשיכות נטו של ההתחייבויות הנזילות
ערך נתון לסיכון הנזילות ($P=1\%$)
ערך הנזילות הנתון לסיכון $2 \times P=1\%$

המקור: דיווחים לפיקוח על הבנקים.

**קו"ד 14
מדרגים לסיכון הנזילות של המשת הבנקים הגדולים, 2002 ו-2003**

המגזר – סוף שנה	לואיז'ה			דיסטקונט			הפועלים			המזרחי		הרבי-לואיז'ה	
	2002	2003	2002	2002	2003	2002	2002	2003	2002	2002	2003	2002	2003
המגזר – סוף שנה													
עוד הנזילות הנטון לסיכון (מיליוני ש"ח) ¹	2,263	2,600	1,357	1,357	1,357	2,608	2,503	1,006	811	1,152	1,152	1,152	1,152
סך הגבסים הנזילים היכולים לשמש למימון משכונות נטו ² (מיליוני ש"ח)	15,157	17,851	13,792	13,006	13,006	11,668	8,774	7,402	6,468	2,918	2,918	2,918	2,918
יחס הגבסים הנזילים לערך הנזילות הנטון לסיכון	6.7	6.9	10.2	9.6	9.6	4.5	3.5	7.4	8.0	2.5	2.5	2.5	2.5
המגזר – סוף שנה													
עוד הנזילות הנטון לסיכון (מיליוני ש"ח) ¹	2,076	2,291	1,276	1,357	1,357	2,274	2,547	1,014	941	1,021	1,021	1,021	1,021
סך הגבסים הנזילים היכולים לשמש למימון משכונות נטו ² (מיליוני ש"ח)	13,162	16,028	13,844	12,439	12,439	12,975	10,689	7,740	6,879	4,698	4,698	4,698	4,698
יחס הגבסים הנזילים לערך הנזילות הנטון לסיכון	6.3	7.0	10.8	9.2	9.2	5.7	4.2	7.6	7.3	4.6	4.6	4.6	4.6
המגזר – סוף שנה													
עוד הנזילות הנטון לסיכון (מיליוני ש"ח) ³	831	1,547	441	441	441	769	622	242	189	424	424	424	424
סך הגבסים הנזילים היכולים לשמש למימון משכונות נטו ⁴ (מיליוני ש"ח)	7,173	8,800	2,694	2,331	2,331	3,427	5,936	2,246	2,390	1,644	1,644	1,644	1,644
יחס הגבסים הנזילים לערך הנזילות הנטון לסיכון	8.6	5.7	6.1	5.3	5.3	4.5	9.5	9.3	12.7	3.9	3.9	3.9	3.9
המגזר – סוף שנה													
עוד הנזילות הנטון לסיכון (מיליוני ש"ח) ³	832	1,262	441	441	441	769	740	242	231	424	424	424	424
סך הגבסים הנזילים היכולים לשמש למימון משכונות נטו ⁴ (מיליוני ש"ח)	7,669	8,136	2,887	2,887	2,887	2,090	2,301	1,454	1,484	1,484	1,484	1,484	1,484
יחס הגבסים הנזילים לערך הנזילות הנטון לסיכון	9.2	6.4	6.5	4.7	4.7	3.5	3.1	6.0	6.4	3.5	3.5	3.5	3.5

- הערך הקוטים 1% מהתפלגות השינויים בפועל בפאנל ברויטס על התפלגות היסטורית של שינויים בפועל ב-3 השנים האחרונות וברמת מובהקות של 99%. ערך זה מוכפל ב-2. יתרת ההתחייבויות הנזילות (הפוזיציה) במגזר הלא – צמוד כוללת את יתרת הע"ש והפח"ק והמרכיב הלא מנוצל של תסגרות האשראי.
- כולל מונומנים ופיקדונות בבנק ישראל ומונומנים ופיקדונות המוניטריים ובנקי חובת הנזילות המוניטריים, פיקדונות בבנקים, וני"ע (המחזיקים לפדיון, ומוניטריים למחזיקה ולמסחר).
- הערך הקוטים 1% מהתפלגות השינויים בפועל בפאנל ברויטס על התפלגות היסטורית של שינויים בפועל בשנויים האחרונות וברמת מובהקות של 99%. ערך זה מוכפל ב-2. יתרת ההתחייבויות הנזילות (הפוזיציה) במגזר המוניטרי כוללת את פיקדונות הציבור לפי דרישה של תושבי ישראל ותושבי חו"ל.
- כולל מונומנים ופיקדונות בבנק ישראל במס"ח, בניכוי חובת הנזילות במס"ח, בניכוי חובת הנזילות במס"ח.

המקור: דיווחים על הבנקאות ומגזר המזלחה המוניטרי בבנק ישראל.

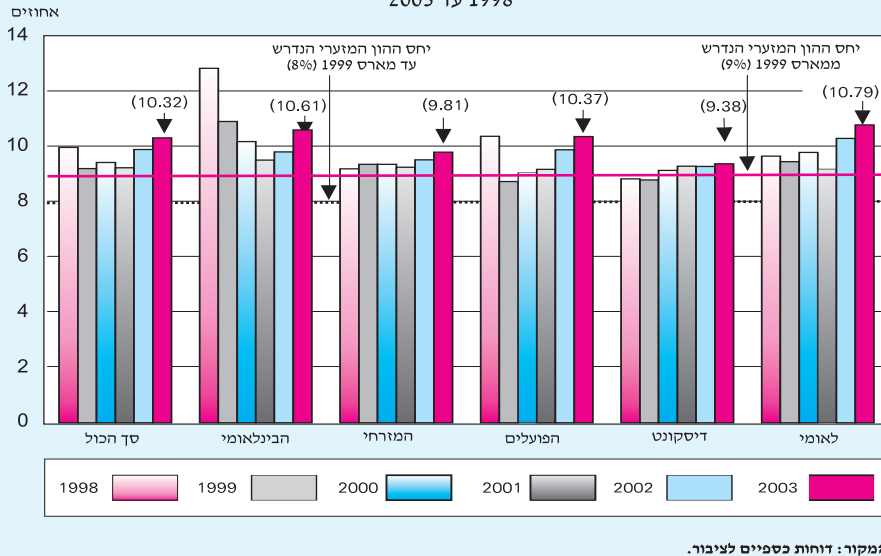
האחרונות. הכפלנו ערך זה ב-2 מאחר שבדיקת משוב (Back test) לערך הנתון לסיכון (1%), לתקופה 4/2004–12/2002, הראתה שהוא נמוך ממשיכות נטו שנרשמו בפועל במספר בנקים בשנים האחרונות (בדומה לתוצאות שהתקבלו במגזר הלא צמוד). מכפלה זו, המוגדרת על ידינו כערך הנזילות הנתון לסיכון, $(LaR(1\%)=VaR(1\%)\times 2)$, משקפת את חשיפת הבנק למשיכות נטו של התחייבויותיו הנזילות במגזר המט"ח. בשנת 2003 ערך זה נע בממוצע בין כ-231 מיליון שקל בבנק "המזרחי" לכ-1.3 מיליארד שקל בבנק "לאומי" (לוח ד'-14). השינויים בערך זה לא היו אחידים בין חמשת הבנקים הגדולים בשנת 2003. בבנקים "לאומי" ו"הבינלאומי" נרשמה עלייה בערך זה ובבנקים "הפועלים" ו"המזרחי" נרשמה ירידה (לוח ד'-14). הנכסים הנזילים ששימשו לבחינת יכולתם של הבנקים להתמודד עם התממשות של סיכון נזילות בסכומים הנקובים לעיל במגזר המט"ח, כוללים את המזומנים בקופה ואת הפיקדונות בבנק ישראל במט"ח, בניכוי חובת הנזילות במט"ח וניירות הערך (אג"ח) במט"ח.

גם סכום הנכסים הנזילים במט"ח היה גבוה בכל הבנקים בשיעור ניכר מערך הנזילות הנתון לסיכון, שהוצג לעיל (לוח ה'-14). נתונים אלה מלמדים על יכולת טובה יחסית של הבנקים להתמודד עם סיכון הנזילות במגזר המט"ח, באמצעות ניהול נכסים אקטיבי. חשוב לציין כי שימוש בעודפי מקורות נזילים מהמגזר השקלי הלא צמוד, לצורך התמודדות עם התממשות של סיכון נזילות במגזר המט"ח, עשוי להיות יקר. זאת משום חשיפתם של עודפי מקורות אלה לסיכונים שוק (חשיפה לפיחות בשער החליפין של השקל מול המטבעות הזרים).

4. הלימות ההון

ההון שהבנק מחזיק משמש כרית לספיגת הפסדים, אשר עלולים להיגרם לו כתוצאה מהתממשות הסיכונים שהוא חשוף להם. הלימות ההון מחושבת כיום על פי המלצות ועדת באזל וכוללת הקצאת הון כנגד סיכונים אשראי (1988) והקצאת הון כנגד סיכונים שוק (1996) – להלן: באזל I. ביוני 2004 פרסמה ועדת באזל עותק סופי של המלצותיה החדשות – להלן: באזל II, המלצות הכוללות שיפורים ניכרים באופן חישוב הקצאת ההון כנגד סיכונים אשראי, המתבטאים בעיקר בהתאמה גבוהה יותר בין סיכונים האשראי לבין ההון שיש להקצות בגינו, ובהמלצות (לראשונה) להקצאת הון כנגד סיכונים תפעוליים. בתחום סיכונים האשראי ממליצה ועדת באזל (II) על שימוש באחת משתי גישות להקצאת הון: (א) הגישה הסטנדרטית, הכוללת הרחבה של תחום מקדמי שקלול סיכון האשראי (מ-0% עד 100% הקיימים היום לפי באזל I ל-0% עד 150%, לפי ההנחיות החדשות של באזל II), תוך הסתמכות על דירוגי אשראי של פירמות עסקיות המתבצעים על ידי חברות דירוג חיצוניות. (ב) גישת הדירוגים הפנימיים Internal Rating Based Approach (IRB), לפיה ישתמשו בנקים במערכות פנימיות להערכת סיכונים אשראי, תוך שימוש בדירוגי אשראי פנימיים ובמודלים מתקדמים. ההוראות החדשות צפויות לשפר את התייחסות הנהלות הבנקים לסיכונים (כלומר, ניהול סיכונים טוב ומקצועי יותר מבעבר).

דיאגרמה ד'-20
יחס ההון לרכיבים המשוקללים בסיכון, הקבוצות הבנקאיות הגדולות,
1998 עד 2003

יחס ההון לרכיבי הסיכון של מצרף הקבוצות הבנקאיות הגדולות עלה בשנת 2003 ל-10.32%, בהמשך לעלייה ביחס זה, שנרשמה בשנת 2002 ובסופה עמד יחס ההון על כ-9.9% (לוח ד'-15 ודיאגרמה ד'-20). העלייה ביחס ההון הקיפה את כל חמש הקבוצות ובלטה בקבוצת "הבינלאומי". היחס הגבוה ביותר התקבל בקבוצת "לאומי" (כ-10.79%), והנמוך ביותר – בקבוצת "דיסקונט" (כ-9.38%). העלייה ביחס ההון לרכיבי הסיכון בחמש הקבוצות הבנקאיות נבעה השנה, בדומה לשנת 2002, משני גורמים שפעלו בו זמנית: (א) העדר שינוי ברכיבי הסיכון (עלייה של כ-0.2% בלבד) כתוצאה מירידה באשראי לציבור (כ-1.3%). (ב) עלייה בבסיס ההון (כ-4.5%), בעיקר, ולראשונה השנה, כתוצאה מעלייה בהון הראשוני (כ-5.7%). העלייה ביחס ההון לרכיבי הסיכון נבעה, זו השנה השנייה ברציפות, ממדיניות מוצהרת מצד הנהלות הבנקים לשיפור הלימות ההון ובאה בעידוד המפקח על הבנקים. כל זאת כדי לאפשר התמודדות טובה יותר של הבנקים עם התממשות של סיכונים בעתיד, ומרצונם של הבנקים לשפר את דירוגם על ידי חברות הדירוג הבין-לאומיות ולקבל מרשויות הפיקוח בארה"ב רשיון לפעול כחברות החזקה פיננסיות שם. העלייה בבסיס ההון הושפעה בעיקר, ולראשונה השנה, מעלייה בהון הראשוני (זאת לעומת העליות בבסיס ההון שהושפעו בשנים הקודמות מעליות של ההון המשני). העלייה בהון הראשוני נבעה בעיקר מגידול ברווחים של הקבוצות⁴⁸. חשוב להדגיש כי חלק ניכר מהשיפורים ברווחים הושפע

48 בשנת 2003 לא נרשמו הנפקות של מניות על ידי חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות והדיבידנד שחולק בשנה זו על ידי קבוצות "הלאומי" ו"הפועלים" בסך כולל של כ-792 מיליון שקל השפיעה באופן נמוך יחסית על יחס ההון לרכיבי הסיכון (כ-0.13 נקודת אחוז במונחי יחס הון מזערי).

לוח ד'15

יחס ההון הקבוצות הכנקאות הגדולות, 2002 ו-2003

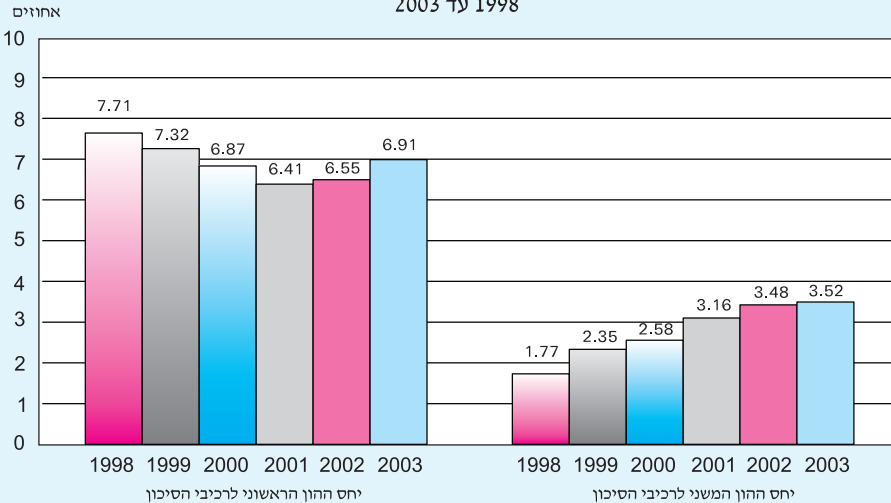
	חמש הקבוצות		הבינלאומי		המונח		הפועלים		דיסקונט		לאומי		
	2003	2002	2003	2002	2003	2002	2003	2002	2003	2002	2003	2002	
ההון ¹	43,521	39,725	3,682	3,407	4,158	3,718	14,757	13,527	6,453	5,513	14,471	13,560	ההון הראשוני ²
ההון המשני ²	42,741	40,437	3,584	3,423	4,133	3,751	14,567	13,667	6,112	5,921	14,345	13,675	ההון המשני ²
מזוח: מבוטחי חוץ מורכבים	21,798	21,491	1,785	1,625	1,811	1,784	8,251	8,182	3,302	3,163	6,649	6,737	ההון המשני ²
ההון השלישי	1,137	1,139	0	0	0	0	735	737	0	0	402	402	ההון המשני ²
ההשקעות במניות ובתבי התחייבויות של חברות כליות	298	326	0	0	0	0	0	0	41	30	257	296	ההון המשני ²
סך כל ההון לצורך חישוב יחס ההון לרכיבי הסיכון	-978	-1,128	-22	-43	-129	-110	-38	-25	-763	-866	-26	-84	ההון המשני ²
סך המאון	63,859	61,126	5,347	5,005	5,815	5,425	22,780	21,824	8,692	8,248	21,225	20,624	ההון המשני ²
התרתות של המכשירים החוץ-מאוננים (ערך נקוב)	90,072	780,023	64,662	64,529	79,019	75,977	259,572	258,166	139,898	137,490	246,921	243,861	ההון המשני ²
שווה ערך האשראי של סעיפים חוץ - מאוננים	685,354	686,276	77,907	90,785	56,954	43,728	276,783	277,635	82,437	82,652	191,273	191,476	ההון המשני ²
התרתות המאוננות המשקילות של סיכון האשראי	119,300	121,730	11,389	11,856	11,973	10,646	44,564	47,562	16,921	16,497	34,453	35,169	ההון המשני ²
התרתות החוץ-מאוננות המשקילות של סיכון האשראי	522,747	519,390	41,438	41,504	48,398	46,980	185,482	185,181	79,569	77,365	167,860	168,360	ההון המשני ²
סיכויי השק	85,539	89,388	8,328	8,599	10,332	9,555	30,631	33,444	11,449	10,616	24,799	27,174	ההון המשני ²
סך כל הסעיפים המשוקלים	10,478	8,943	642	905	567	448	3,656	2,115	1,617	859	3,996	4,616	ההון המשני ²
סך יחס ההון לרכיבי הסיכון	618,764	617,721	50,408	51,008	59,297	56,983	219,769	220,740	92,635	88,840	196,655	200,150	ההון המשני ²
(אחוזים)													
יחס ההון לסך המאון	5.51	5.09	5.69	5.28	5.26	4.89	5.69	5.24	4.61	4.01	5.86	5.56	יחס ההון הראשוני לרכיבי הסיכון
יחס ההון המשני לרכיבי הסיכון	6.91	6.55	7.11	6.71	6.97	6.58	6.63	6.19	6.60	6.66	7.29	6.83	יחס ההון המשני לרכיבי הסיכון
יחס ההון המשני לרכיבי הסיכון	3.52	3.48	3.54	3.19	3.05	3.13	3.75	3.71	3.56	3.56	3.38	3.37	יחס ההון המשני לרכיבי הסיכון
סך יחס ההון לרכיבי הסיכון	10.32	9.90	10.61	9.81	9.81	9.52	10.37	9.89	9.38	9.28	10.79	10.30	יחס ההון המשני לרכיבי הסיכון

ההון העצמי וזכויות של בעלי מניות חיצוניים על פי מאוני הקבוצות.

(1) על פי ההוראות בדבר יחס הון מזערי.

(2) המקור: דוחות כספיים לצנבר.

דיאגרמה ד'-21
יחס ההון הראשוני ויחס ההון המשני לרכיבי הסיכון,
1998 עד 2003

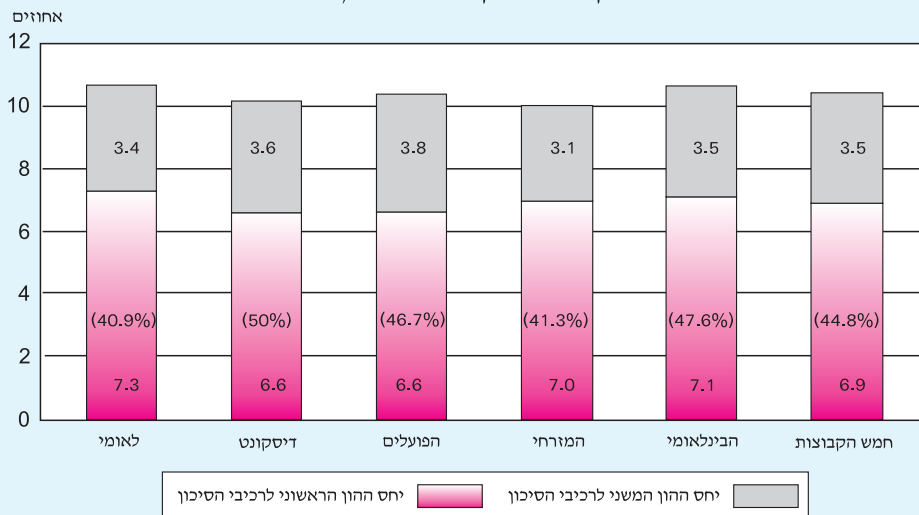
המקור: דוחות כספיים לציבור.

מגורמים חיצוניים למערכת הבנקאות, בעלי מאפיינים מחזוריים כגון הפעילות בשוק ההון והשינויים בריבית.

התפתחות זו, יחד עם העדר השינוי בנכסי הסיכון, הביאו לשיפור באיכות ההון כפי שנמדד על ידי יחס ההון הראשוני לרכיבי הסיכון. יחס זה גדל, זו השנה השנייה ברציפות, מ-6.55% בשנת 2002 ל-6.91% ב-2003 (דיאגרמה ד'-21). בשנת 2003 נעצר לראשונה הגידול ביחס ההון המשני, המשקף את החלק הפחות יציב בהון, וזה עמד על 3.52%, בדומה ליחס ב-2002 (דיאגרמה ד'-21). התפתחות זו נבעה מעצירה, לראשונה השנה, של גיוס כתבי התחייבות נדחים⁴⁹. עצירת הגידול בשימוש במכשיר הון זה באה על רקע סמיכות למגבלה של הפיקוח על הבנקים, בשנים האחרונות, לפיה אסור לכתבי ההתחייבות הנדחים לעלות על 50% מסך ההון הראשוני (שלא הוקצה כנגד סיכונים שוק). עצירת הגידול התאפשרה בשל יכולתן של הנהלות הבנקים להגדיל השנה את יחס ההון לרכיבי הסיכון באמצעים אחרים, כפי שתואר לעיל. בפועל, יחס כתבי ההתחייבות הנדחים להון הראשוני בחמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות ירד ב-2003 ב-1.8 נקודות האחוז ועמד על כ-44.8% (דיאגרמה ד'-22). התפתחות זו לא הייתה אחידה בין הקבוצות הבנקאיות. בקבוצת "הבינלאומי" ו"דיסקונט" נרשמה עלייה ביחס זה, ובקבוצת "דיסקונט" אף עד כדי מיצוי המותר, בהתאם למגבלה של המפקח על הבנקים (דיאגרמה ד'-23).

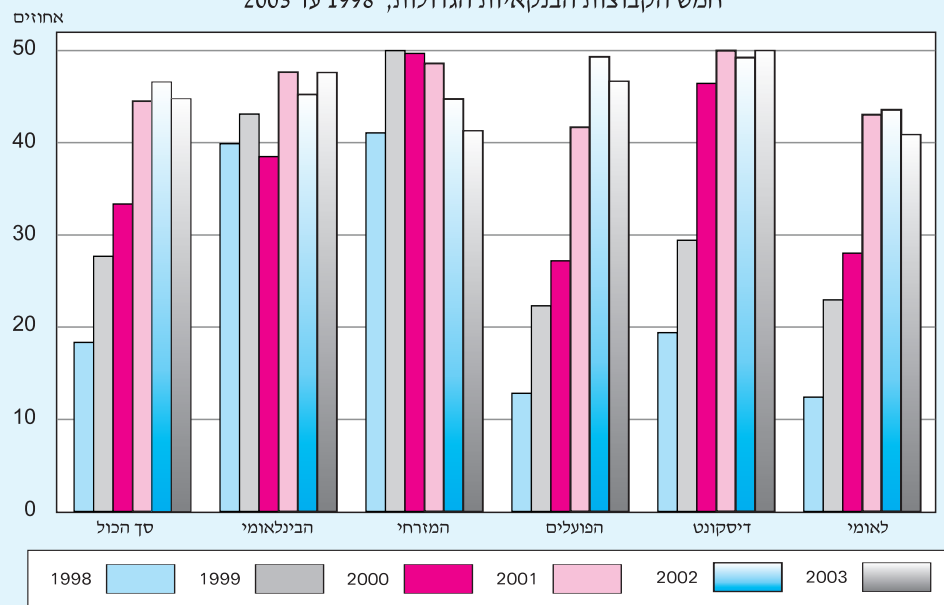
49 כתבי התחייבות נדחים הם חלק הארי של ההון המשני ומשקפים את החלק הפחות יציב בהון, מנקודת ראותו של הבנק, מאלו של ההון הראשוני. זאת משום שהם צוברים (לא ניתן לדחות את תשלומי הריבית עליהם), מונפקים לתקופה מוגבלת, אין וודאות לגבי זמינותם (מעבר לתקופה מסוימת שנקבעה בהוראות) ועלות חידושם, והם לא משתתפים בהפסדי התאגיד המנפיק באופן שוטף.

דיאגרמה ד'-22
יחס ההון לרכיבי הסיכון - ההתפלגות בין ההון הראשוני להון המשני,
חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות, 2003

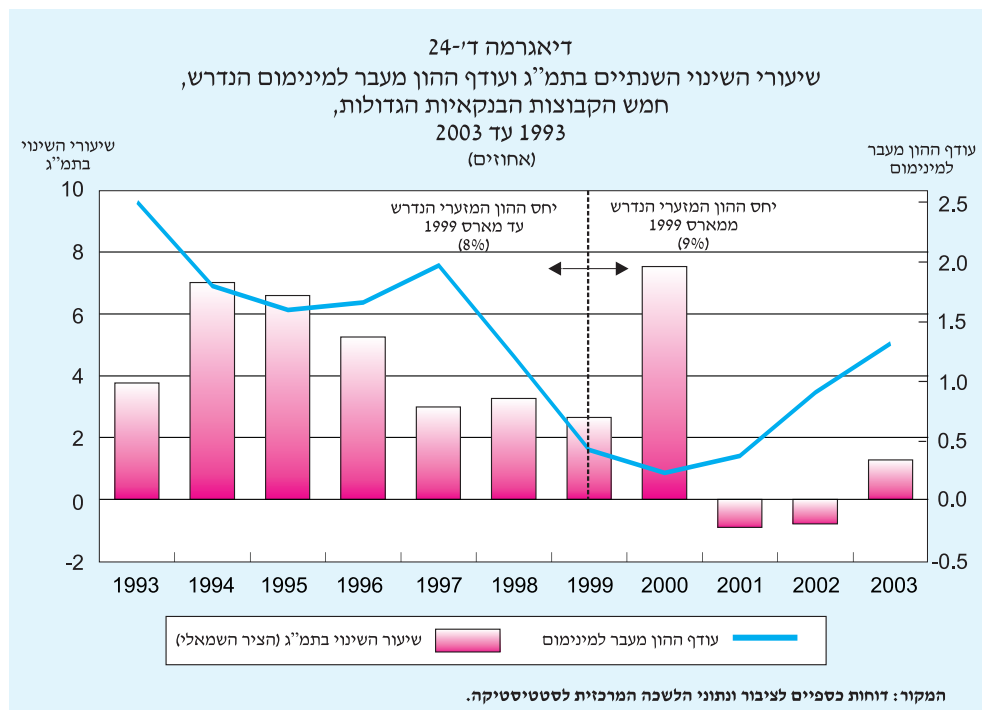
* בסוגריים מצויין יחס כתבי ההתחייבות הנדחים (המוכרים לצורך חישוב ההון המשני) להון הראשוני.
המקור: דוחות כספיים לציבור.

דיאגרמה ד'-23
יחס כתבי ההתחייבות הנדחים להון הראשוני שלא הוקצה כנגד סיכונים שוק,
חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות, 1998 עד 2003

המקור: דוחות כספיים לציבור.

לסיכום, הגידול ביחסי ההון בשנת 2003, אשר אירע על רקע גאות יחסית בפעילות במשק בתקופה זו, מלמד על תפנית בקשר שבין מחזורי עסקים לבין עודפי ההון, מעבר למינימום הנדרש במערכת הבנקאות הישראלית בתקופה זו (דיאגרמה ד'-24). כלומר, הגדלת יחסי ההון של הבנקים בתקופה של גאות יחסית מגדילה את מרווח הביטחון של יחסי ההון מעבר למינימום הנדרש ותאפשר לבנקים לשוב ולהגדיל את האשראי לציבור בעתיד ולתרום בכך להמשך יציאת המשק מהמיתון⁵⁰.

50 להרחבה בנושא הקשר שבין מחזורי העסקים ועודפי ההון מעבר למינימום הנדרש ראה תיבה א'-1 בעמוד 28 בסקירת המפקח לשנת 2002.